

ПРЕТПЛАТА
на годину
20 динара
(круна) а на
 $\frac{1}{2}$ и $\frac{1}{4}$ год.,
пола и четврт
те суме.

ЗВЕЗДА

ИЗЛАЗИ
два пута,
10. и 25.
у месецу

Уредништво
Васина ул. 4.

Власник
Павле Маринковић

Свеска 8.
БЕОГРАД 25. АПРИЛ 1912.

Уредник
Бранислав Ђ. Нушић

Dis

ТАЈНА

Тај осећај страха, што у мени расте,
Како ме је нашó баш у ове дане,
Кад кровови трошни дочекују ласте
И кад зумбул гледа где листају гране.
Тај осећај страха, што у мени расте,

Кò с пролећа воде, кò црни облаци,
Да л' крије у себи смрт што ме полази?
Ил' то прошлост моја — моје душе зраци
Без покрова свога парадно пролази,
Кò с пролећа воде, кò црни облаци?

Можда ме то зову моје наде драге,
И мој дух оставља овај плач долина?
Ил' је то опело за већ мртве снаге
И последњи поглед заспалих дубина?
Можда ме то зову моје наде драге,

И залазак славе и љубави старе
Уз осмехе цвећа и песму ветрића?
Ил' судбина за ме спрема нове даре
И гробове нове, пакао открића,
И залазак славе и љубави старе?

Ил' осећај страха то има да значи
Мог несрећног рода пораз свију снова?
Ил' то ужас прича, разум да се мрачи,
Да ја ступам сада у свет без болова?
Ил' осећај страха то има да значи,

Да' ће срце моје пропасти у тами,
Кò звезда у блату, кò глава на пању,
И вампири да ће становати сами
У моме смејању и моме плакању,
А срце ће моје пропасти у тами.

Станислав Винавер

ЗИМСКА ПРИЧА

По беломе ћилиму снежном
Без краја што се пружа
Пределом увелих ружа
Што мру по такту нежном
По беломе ћилиму снежном
Путници неки
Далеки
Иђаху.

Око њих снег и снег и снег,
Ко снега стег
Вије се брег,
Брегова ред...
И ваздух смрзнут и блед
Само је снег и само је лед.

А сунце, над главом
По небу плавом,
Са болом, са стравом
Тихо се шеће,
Црно дрвеће
Гранама голим креће
Пролеће никада видети неће.

По кад кад, крај пута
Смрзнута,
Увијено у тишину
У тишине паучину
Гробље мину...

Увију се у плашт слутње
— Ко далеко звона тутње —
    Прекрсте се
    Помоле се
    Замисле се..
    Оду даље..
Сунце благе зраке шаље..

Кроз огромне просторије
Нигде гласа гласног није
Само кад кад, с пированке
Са звецкањем, беле санке
Ритмом тамним успаванке
Из далеких пратишина
Зачују се.. покажу се..
    И одјуре..
    Беле санке из даљина...

Кад кад опет сред беспућа
Исплетене гле, од прућа
    Колибице..
Ко траг виде давних кућа
Над њима су црне тице
Што кукају даномице,
Свуд трагове и трагове
Загњурене у сметове
Где но гавран врану зове...

Сунце је тонуло трајно,
Ко дављеник ком дође последња снага
    Грцаше очајно
Док преко тела му нага
Смрт се не наже блага
И пољуби смрсканог дива.
И покрише га платном сумрака сива
А после, га однеше.
Воштанице су звезде — плачу и болно се смеше
Путници у то време
На пољане неме
Стигли су.
    Ту —
Од куд и светлост бежи и мрак се склања
    На пољане очајања.

Огромна поља снега, а међ њима
Ко финим танким бледилом дима
Увијена
Залеђена
Безмирисног цвећа бела
Девичанска, хладна тела.
Укочени грдни врти
Укочене грдне смрти.

Заплакали старци сетно
Осећање неко, сретно
Куцну им у жеље старе.
И, ко одсев давне јаре
Облаком их умотао...
У уморне душе њене ко последње, у мрак, јао
Пуне страха и празнине
Помрчине и тишине
Мир је пао.

С. Пармачевић

БУЊЕВАЧКА СЛИКА

— из родољубних строфа —

Има и ту раскоша и блуда,
испод пуног и богатог стола —
ко Бокачијо, с њим и Касанова
не једанпут ту да заврлуда...

Мађар љуби нашег рода цуру,
(наша крв је — на њој наше рухо),
шапуће јој нешто све у ухо
а нетко се смије на мајуру...

Сутра дан ће она руку пуну
овит' о врат оцу, он ће тешко
(заплак'о би и горко се смјешк'о)
купит' име мађарско... за круну!

ВЕЛИКИ ПРОБЛЕМИ...

За столом, крај запаљене лампе и у хрпи од књига, часописа и разних бележака седео је Душан Николић, гимназијски сушлент. Пред њиме је стајало неколико десетина табака лепо исечене хартије, спремне за писање. На првом табаку је, као заглавље, било исписано крупним, задебљаним словима: *Велики проблеми науке у XX веку*, па онда нешто ниже и мало ситније: *Увод*. Испод тога низали су се празни редови ситно кариране хартије и сасвим равнодушно очекивали да на својим снажним плећима понесу или велике истине или празне речи.

Осам месеца већ прикупљао је податке, претурао по књигама, бележио до најмањих ситница разне научне покушаје и њихове резултате и спремао се за овај посао, који је требао да буде његов први већи рад.

После одлично завршених студија на универзитету и после светосавских награда, које је добивао редовно за своје темате за све четири године својих студија, надао се да ће бити изабран за питомца и отићи на страну, где ће имати прилике да се потпуно спреми за онај озбиљни и велики рад, коме је мислио да посвети сав свој живот. Али не само да није био изабран, но чак није ни успео да остане у Београду, што му је за његов рад било веома потребно. Морао је да иде у унутрашњост, у једну паланчицу која је за своју четвороразредну гимназију и за батаљон војске имала да благодари своме посланику, који је добро стајао код владе и зато се сваком згодном приликом користио да задовољи локалне интересе свога места, јер је знао да је то од већег утицаја на бираче но најбољи програми, говори и агитације.

И у тој малој, мртвој паланчици чије су се кућице могле на прсте избројати, требало је наставити и своје студије, требало је између часова из зоологије, српског језика и физике спремати материјал за један озбиљан рад.

Душан Николић је расејано посматрао растурене забелешке, превртао часописе са подвученим, обележеним редовима, узимао перо у руке и опет га остављао. Оне јасне, кристалисане идеје, које су већ одавно у његовим мислима добиле своју дефинитивну форму и које је требало изнети одмах на почетку,

у уводу, сада су се, чим би покушао да их стави на хартију, завијале у неку маглу и готово расплињавале у њој. И место њих појављивало се готово изненадно и пркосно једно лепо, насмејано женско лице. Он је остајао неко време замишљен и као утонуо у неке далеке снове, трзао се затим нагло, протрљао би очи и поново се лаћао бележака и пера.

Кроз отворен прозор, као под замахом каквих великих крила, струјао је опојни, тешки мирис прецветале липе, који се под свежим вечерњим ваздухом, пре но што ће сасвим ишчезнути, подизао нагло са клонулих цветова, као тамњан из кадионице.

Са дна улице, испред кафане, допирала је песма измешана и прекидана каквим веселим узвиком, гласнијим смехом или лајањем некаквог пса у оближњем дворишту.

И Душан је, нагнут над хартијом и с пером у руци, распознавао у песми танки, стегнути тенор порезников и промукли бас среског писара. Слушао је како се час тенор издваја, подиже и као да се примиче ближе и оставља остале гласове негде за собом, а час опет како га рапави, амбициозни бас нагло поклапа, као каквом незграпном шаком, и онда задовољно забруји као стари цигански бегеш.

Изгледало му је да му то, та нехармонична песма, смета и не да, да прибере мисли. И чисто задовољан што је нашао узрок, устао је брзо и затворио прозор.

Песма се сада чула тек по који пут и то пригушено и тупо, но Душан ипак није могао отпочети свој рад: у колико се песма чула слабије, у толико му је онај румени, насмејани лик излазио јасније пред очи. Он опет остави перо и замисли се.

Од како зна за себе увек је избегавао женско друштво. Као гимназист био је стидљив и свагда се осећао некако збуњено и нелагодно у присуству женских.

Његов најближи додир са женом био је после положене матуре. Са запаљеним цигаретама и са новокупљеним штаповима састали су се као свршени матуранти да прославе своје ступање у академске грађане. После вина и песме, загрејани и одушевљени слободним животом, у коме више неће бити оног досадног свакодневног испитивања, прозивања и предиковања гимназијских професора, отишли су у једну од оних кућа у којима се продаје тело и утољава пожуда.

И он је пошао са њима, охрабрен вином и великим друштвом, у коме, мислио је, неће он сам ни пасти у очи, а имаће опет прилике да завири иза оне тајанствене завесе, која је скривала читав један непознати живот.

У мирису од пудера, пића и јефтиних парфима, окружен друговима и набељеним женама, које су се дрско и раскалашно

смејале и на најбруталније начине нудиле своја тела, он је почео да осећа да та тајанствена завеса скрива нешто тешко и непријатно, нешто што каља и разочарава. И кад се једна од њих нагла уз њега притискујући га својим млитавим грудима и гојазним телом, њему се чинило као да губи свест и тоне у неку загушљиву маглу. Он нагло опружи руке да се одбрани и осети под њима мека, опуштена прса, у која су му упали прсти као у какво блато. Сасвим уз уши закрешта му нешто што је личило на неки усамљени кикот, а по лицу га чисто ошину млаки, непријатни задах на кафу и коњак. И он осети како се једне намазане, испуцане усне спустише на његова уста. Дошло му је да дрекне. Скочио је нагло са столице и дошао к себи тек кад се нашао на улици.

Ето, то је био први пољубац што му га је жена дала. Од тада се увек грозио и при самој помисли на ближи додир са женом која тргује својим телом.

Крај својих другарица на универзитету прошао је готово неопажено. Увек повучен и озбиљан, па чак и при заједничким излетима, био им је сасвим равнодушан. Једна од њих је истина покушавала да му се приближи, али кад се он за читава четири месеца није ни једанпут усудио да је бар мало слободније погледа или да јој интимније стисне руку, и она га је оставила.

Кад је дошао у ову паланчицу и узео стан код удове једног поштарца, спремајући се да још мирније но дотле настави свој живот, био је чисто изненађен кад је после два, три дана спазио у дворишту једну младу лепушкасту девојку, која га је радознано и сасвим слободно посматрала.

Ускоро се упознао са њом код своје газдарице. То је била кћер газде од куће, старог паланачког свештеника, који је готово по цео дан у једној позеленелој искрзаној мантији тумарао по башти иза куће и са много већим задовољством плевио траву по лејама, везивао лозе и калемии воћке, но што је тумачио речи Христове.

Душану Николићу се ова девојка, која је имала најпрозаичније име на свету: Перса, није у почетку много допала. Но доцније се ипак почео осећати пријатније у њеном друштву, у колико му је монотона паланка својим празним животом оговарања, сељачког политизирања и ђифтинског ситничарења постајала све досаднија. И он се трудио да савлада своју ранију стидљивост и да са овом отвореном, увек насмејаном девојком склопи неку врсту пријатељства, у колико је то могућно у једној паланци.

Она је често свраћала његовој газдарици и они су ту заједно ћаскали о свакојаким безначајним предметима. Он ни сам

није примећавао како је све чешће и о најглупљим стварима, које би њу интересовале, говорио с таквом вољом, као да су то оне његове омиљене озбиљне теме, које је у Београду тако радо претресао са својим друговима.

По некад би одлазио и код ње, али је тамо разговор текао много натегнутије, јер их никад нису остављали саме; увек су поп или попадија седели заједно са њима. Поп би обично или зевао или причао о својој башти, а попадија је највише волела да оговара београдске госпође, које је имала прилике да види један пут годишње, када би ишла сестри у походе; оне су јој се чиниле црње и од самога ђавола.

Гледајући се једнога јутра у огледалу, дође му наједанпут жеља да сазна шта она мисли о њему; осетио је неку живу, женску радозналост питајући самога себе да ли јој се допада. Но одмах затим и сам се чисто изненадио таквим мислима и трудио се да докаже самоме себи, колико је то бесмислено и како у самој ствари за њега апсолутно ништа не значи: шта ће мислити о њему једна најобичнија паланчанка.

У монотонији свога новог живота, који се из дана у дан кретао без промена и узбуђења између самачке собе и загушљивих гимназијских учионица, почео је све чешће да мисли на њу. Често пута би се и у самој школи, поставивши коме од ученика какво питање, наједанпут сетио ње и њених живих, веселих очију, занео би се и не би чуо учеников одговор. И како је имао обичај да не само своје поступке но чак и сваку своју мисао анализира, то се увек после тога трудио да испита откуда да му баш сећање на њу долази тако често, кад она нема у себи ничега што би га могло нарочито интересовати и привлачити. И био је чисто радостан када би дошао до закључка да је то само зато што она, онако насмејана, отворена и лепа, изгледа као да носи у себи пролеће и младост, те и само сећање на њу мора да пада пријатно човеку чији дух стално замарају озбиљне мисли и чији су дани тако налик један на други као метални откуцаји оног старог сата на црквеном торњу, поред кога пролази свакога дана по неколико пута.

Но наједанпут она поче да долази све ређе. И када би дошла није се бавила дуго; расејано би слушала његове речи и укратко би му одговарала. Више се није онако безбрижно смејала и чисто је почела да се туђи од њега. По неки пут му се чинило да њене лаке, веселе очи добивају неку тамну сенку, у којој се губи онај њихов ведри осмех.

Он се најпре чудно овој промени код ње; затим је покушавао да је објасни, али је долазио до закључака које је одмах морао да одбаци као неосноване и смешне. Најзад ју је упитао

једнога дана отворено, озбиљно, гледајући је право у очи, да би као добар психолог могао из њих прочитати прави одговор. Она га је погледала некако чудно, збуњено; одговорила му је нејасно и порумевши, и одмах је затим отишла. А он је остао замишљен, узбуђен; осећао је како се у њему буди нека нада тако пријатна и лепа, да се чисто бојао да је прихвати...

После тога, за читавих десет дана виђао ју је само по неколико тренутака: када би прешла преко дворишта, или на докату, према његовом прозору, између ладолежа и лоза, које су се пружале уз суре, старе греде и повијене летве. Он је нестрпељиво очекивао да се поново састане са њом, а дуги, једнолики летњи дани изгледали су му још дужи.

Најзад је дошао и тај дан. И Душан Николић се завали у столицу и затвори очи, да би могао на миру размишљати о ономе што се данас догодило.

Био је сам код куће и спремао се, као ово сада, да отпочне свој велики рад. Газдарица је отишла код неке сусетке и замолила га да метне кључ под саксију испред врата, ако би отишао пре ношће што се она врати.

Није потрајало дуго, а он је чуо како се врата од ходника отварају. Затим лаки, брзи кораци које је тако добро познавао и куцање на вратима до његове собе. Он је брзо устао и изишао јој у сусрет. Био је јако узбуђен; осећао је како му срце лупа и како му се грло стеже.

Кад је чула да му газдарица није код куће, она се извини што га је узнемирила и окрете се да иде. Он хтеде да је упита штогод само да не би отишла тако брзо, али му ни једна мисао, ни једна реч не паде на памет. Већ толико дана је очекивао да се састане са њом, а сада кад му се пружало још и нешто више: да буде сам са њом, он не уме да се користи приликом, која се свакако неће тако брзо поновити; није чак у стању ни једну реч да проговори, а осећа да би имао тако много да јој каже. Све му је то у тренутку прошло кроз главу и он осети неку немоћну мржњу према самоме себи.

Но она изненада спусти руку, коју је већ била пружила да отвори врата и застане, У њему се поново пробуди нада, од које му као нека лака дрхтавица прође целим телом. Она приђе прозору крај врата и загледа се у саксије с цвећем, које су биле поређане у њему. Он је готово нетремице пратио њене покрете.

— Како се дивно расцветала георгина! Баш ћу да откинем коју. — И она оста нагнута над једном саксијом, посматрајући лепе, свеже цветове. Неколико сунчаних зракова, који су косо

падали кроз прозор, између саксија, заиграше јој по рукама и лицу и уплетоше јој се у косу.

Окружена цвећем и под сунцем које је, пролазећи кроз зеленило, добивало смарагдни одсјај и давало неку светлу свежину свему на шта је падало, она му се учинила лепша и ведрија но икада дотле. Он јој брзо приђе, трудећи се да савлада своје узбуђење. Био је уверен да се задржала због њега и да је цвеће само изговор.

— Хоћу ли и ја добити који цвет? — упитао ју је гласом који је и против његове воље био слаб и безбојан.

— Зашто не! Само ако хоћете. — И она му с осмехом пружи један цвет.

Он хтеде да каже нешто, осети како су му се образи нагло зажарили и као да му се земља заљуљала под ногама. Одлучно учини један покрет, који је испао врло неспретно, ухвати је брзо за руку и принесе је уснама.

Она га погледа зачуђено, отрже снажно руку и огреба га при томе по усни. Насмеја се затим гласно и истрча залупивши вратима.

Кад је дошао к себи, Душану Николићу се чинило као да је преживео нешто необично, велико. Онај неспретни покрет којим ју је стегао за руку, изгледао му је као неки одважни, готово херојски гест, и он се скоро радовао што је одмах после тога побегла, јер му се чинило да му та изненадна храброст не би дуго трајала. Био је толико узбуђен и задовољан, да није ни мислио да поново седне за посао... Размишљајући о свему овоме, он се поново узбуђивао, заносио и осећао како му живот у овој паланчици постаје пријатан. Његов директор му се није више чинио онако педантан и суров а порезник глуп, нити му је народни посланик, некадањи сеоски дућанџија, који га је често пресретао и врбујући га за своју партију причао му о своме утицају код владе и о својој доброту према једномишљеницима, за које се увек заузима као да им је отац, ни он му више није као раније својим простачким власничким самохвалисањем изгледао као они некадањи деспотски кнезови по нахијама. Све је то сада у његовим очима добијало другу светлост и другу боју...

Да би већ једном могао отпочети рад, хтео је да се прибере и умири и зато је устао од стола и изашао да се мало прође по башти.

Било је ведро летње вече; на небу су блистале звезде и беласао се млечни пут, а свуда око њега пружале су се мирне, дубоке сенке повијених дрвета. Под ногама су му цврчали попци

и зујале кокице, а по где-где међу ниским лешницима и дивљим ружама засветлео би свитац.

Он је задовољно газио по мекој трави и пуним грудима удисао снажни, миришљави ваздух, којим одише башта у летњој ноћи. Ишао је лагано, ногу пред ногу, задовољан што му се не чује корак који би нарушавао онај тихи, топли шапат природе, за који му се чинило да никад није тако добро разумео као тада.

Наједанпут, ступивши ногом у хладњак у дну баште, трже се изненађено и хтеде брзо да се повуче, али је већ било доцкан. Уплашени женски врисак и две се загрљене прилике у хладњаку брзо раставише.

Он познаде њу, застаде, учини му се као да се све око њега почело да окреће страховитом брзином, а он сам као да је наједном завитлан у неки бескрајни понор. Покрио је очи рукама и чисто истрчао из баште, не знајући и не осећајући ништа.

Дошао је к себи тек кад се нашао у својој соби. Дуго није могао ни о чему да мисли; видео је пред собом само онај хладњак и њу у туђем загрљају. Заронио је главу у руке и остао дуго непомично. Тек кад је осетио да су му се очи и образи овлажили сузама, устао је нагло, осећајући се чисто понижен својим плачем.

Зашто тај бол, шта је то са њиме? Нашто све то толико узбуђење последњих дана, кад је све у ствари било тако ништавно: и онај њен одговор, кад ју је упитао зашто је замишљена; она збуњеност која није била због њега, и ово данас са цвећем...

Зашто му је све то изгледало тако необично, зашто је у свакој њеној речи и покрету тражио и видео нешто чега тамо није било?...

И он се чисто осећао задовољан у своме понижењу, признавајући да је све то зато што је воли, што ју је заволео кријући то и од самога себе.

Воли је, воли! Неће више да се обмањује. Своју прву љубав поклонио је једној паланчанци која се смејала његовом чедном пољупцу. Ето, ни тај смех није хтео да разуме! Требало је да дође ова најсуровија стварност малочас, па тек онда да види колико је постао смешан: док се он заносио и са узбуђењем проводио дане, она је, и не мислећи на њега, заказивала љубавне састанке једном бакалском помоћнику зашиљених бркова и глупавих, задовољних очију, који је недавно дошао из Београда и отворио овде дућанче.

И он је с горчином тешио себе: да она и јесте за ђифту, да му меће туршију и суши вењу за бакалницу!

Разочарања, понижења, узалудне наде... Ништа друго није сада видео ни за собом ни у животу пред собом. После високих идеала и амбиција дошла је ова паланка и уз остало донела му ову глупу љубав. И ко зна, можда ће сав свој живот морати да проведе по оваквим паланкама и овако ништавно као ову годину дана. И он се осећао презрен, заборављен...

Поглед му паде на започети рукопис на столу. И он му сада дође бесмислен. Сав онај труд који је требало утрошити на њега, чинио му се узалудан, јер у оваком једном месту свакако се све рађа ситно, кржљаво, мртво. И тако крупан, амбициозан наслов за дело које треба радити у једној паланци!... И он дохвати рукопис и баца га на под.

До њега је опет допирала раздрагана, безбрижна песма:

...Јер цео живот, цео свет
Санак је само, санак леп!...

Њему дође жеља да иде тамо, да покуша да се расположи, да бежи од самоће и од тешких мисли.

Смех, заборав, друштво, то ће му тако добро чинити, тако добро. Истина, ти су људи тамо досадни, празни; њихове пијанке су познате у целој паланци, али само за вечерас, за ноћас... Сутра нас опет неће ни гледати.

И он брзо дохвати шешир, угаси лампу и изиђе нагло у топлу летњу ноћ.

У соби је настао мрак. Један зрачак месечине је наскоро продро кроз горње окно од прозора, ударио на потамнело огледало, склизнуо по њему до хартије на поду и пао баш на подбљана, крупна слова: *Велики проблеми...*

Париз.

ИЗ „ВЈЕНАЦА“

1. Драга моја, моје очи двије!

Ноћ је пала,
Нигдје звезде није, —
Драга моја,
Моје очи двије! —
Гдје су очи,
Два мјесеца жива,
Да разбију
Ноћ што небо скрива!

Снијег пао,
Нигдје стазе није, —
Драга моја,
Моје очи двије! —
Гдје су очи,
Два сунчана дана,
Да расточе
Снијег са пољана!

Зима дошла,
Што ћу, хладно ми је! —
Драга моја,
Моје очи двије! —
Гдје су очи,
Два врела пожара,
Да запале
Срце у њедара!

2. Драга моја санак спије.

Испод грана
Јоргована
Драга моја, ружа бјела,
Цјело јутро
Санак спије.

Вјетар пјева, а цваст цјела
На косу јој
Мирис лије.

Јорговане,
Савиј гране,
Да ми сунце не затече
Драгу моју,
Цвјеће бјело,
Да јој лице не опече,
Не опали
Љиљан — чело.

Вјетре, море,
Тражи горе!
Драга моја цјеле ноћи
Ока склопит
Хтјела није,
Љубила је моје очи.
Грлила ме, —
Не буди је!

3. Дођи драга!

Ој, у ноћи,
У самоћи
Кад се смири цјели око,
Када заспи све дубоко,
Усред цвјећа руже жуте
Чекаћу те.

Оног часа,
Када гласа
Ни од куда жива није,
Кад се ружа вјетром вије
И открива њедра нага,
Дођи, драга!

Кад појезде
Небом звезде,
Кад зашушти лишће гласно,
Замирише ружа страсно,
Зажубори пјесма ноћи,
Хоћеш доћи?

ПОСЛЕ ШЕСТ ГОДИНА

Као и за многе који воле а који своју љубав носе као особено завештање које им је доделила нека виша рука, судбина, тако и за Воју она онда није имала име. Управо имала је, само што га он није изговарао никада и ни пред ким. Он је успео да њено име некако одвоји од ње, њене појаве и да га остави код себе као једини знак своје минуле среће. То није био код њега онај занос који је тако обичан код заљубљених а због кога они не виде ни једно друго биће осим ње, и то као савршенство. То није био код њега ни онај језиви и дражесни сан у коме живи она, а цео свет је њиме заклоњен као видик маглом. Не. Воја је њу волео и борио се против те љубави, јер је знао да она не може бити његова. То сазнање увукло се у њега и образовало штит њеноме имену. Његова љубав била је његова тајна, због које је често пута осећао и страх. Изгледало му је да када би когод од другова му сазнао да је заљубљен и да воли њу, да би у исто доба сазнао за његову болест, лудило, као када би се заљубио у звезду.

Ни до тада Воја није много марио да износи своје погледе или да се упушта у полемику с киме о љубави. Али од тада било му је нелагодно када би се повела реч о тој теми и увек је окретао говор на друге, савремене предмете у којима је изобиловао. То га је у његовом друштву, које га је иначе ценило, још више издвајало од осталих и стварало му име човека који је сав умео да се предано посвети раду. Али новац и љубав не умеју да ћуте, бар не вечито.

Ја и Воја другови смо још из гимназије, из V разреда. То наше другарство ишло је до пријатељства, а трајало је до Велике Школе. Ту смо се, не разишли, него је сваки пошао на свој пут, и с времена на време састали би се да обновимо успомене и да загледамо у своје дане. Још као гимназиста он је обећавао да постане оно што данас и јесте, човек од посла, трезвен, пун мисли и знања које је имао а доцније систематски прибирао. Иначе добра и срца и нарави. Једини његов занос био је, а и остао је, рад и слободоумље. Тај занос прибавио му је и исти толики пораз, унесрећио га је.

Пред крај школовања, баш у време кад се Воја заљубио, ми смо некако престали да се састајемо. Истина, виђали смо се

и даље, здравили, проговорили по коју реч — али све је то било узгред и за пуних шест година нисмо се нашли сами, да се по старински и озбиљно разговоримо. Ту скоро, прошле јесени, ми се сретосмо пред вече на улици, заустависмо један другога и пођосмо да мало прошећамо. Били смо изненађени пред том променом коју је он видео на мени, коју сам ја видео на њему. Залазили смо у тридесету и почели смо седети. Улице и метеж бунили су нас, ми одосмо у башту једне београдске пивнице и ту прво поред чаше пива, потом поред вечере, чаше вина и уз разговор проведосмо ту ноћ готово до изјутра. Тако смо нас двојица, два стара и добра друга, преседели неколико сати у диму својих цигара и својих година. Без религије и без свога бога кога су изгубили на овој земљи, данас се пријатељи налазе каткада и састају да у мукама један пред другим преживи бол своје душе и реку свога живота. Некада су људи сва та страдања подносили невидљивоме са дивљењем и страхопоштовањем. Али лепо време богова прошло је.

Ја овде мислим да изнесем Војиних шест година. За ово издавање исповести једног мога најбољег друга, ја носим грех на своју душу, а не бојим се толико ни прекора са његове стране. Јер ма колико се старао да оно што се може рећи кажем на његов начин, онако лепо како ми је он причао, опет Воја своју тајну неће ни познати. Толико ће се она под мојим пером променити, и ако сам пустио да овде он само говори.

Има поступака у животу чије су последице судбоносне по нас, а ми и не сањамо у томе моменту о значају њиховом. Као човек који годинама пролази једном истом улицом, и једнога дана, ни сам не зна како, спотиче се о мали камен, пада, сломија ногу, руку, и остаје богаљ целога живота — тако и многи људи иду кроз овај живот, гледају, уче, критикују, стичу убеђења и име, опредељују се, а и не слуте да су на томе путу учинили штогод или примили неку мисао, која ће их уништити, однети без трага. Доцније се отварају очи али не за живот него за испаштање и кајање.

Данас, када је све свршено, ја све видим и све могу рећи. У осталом људи у несрећи имају једну слабу страну, исповедају се. То је и разумљиво и објашњиво, Кад коме гори кућа, он виче за помоћ.

Звала се... Њено име никада нисам волео, друга је ствар данас, када ми је оно још једино и остало, као ноћ после сунца.

Звала се Милена. Ја сам је звао Ема. Била је дете паланке, а родитељи су јој трговци, и богати. Годишње је долазила бар

дваред у Београд код зета Радмила, где је остајала најмање по месец дана.

Ена је била висока, лепо развијена, и ако не снажна. Одевала се просто, пријатно и боја њене тоалете била је као нарочито измишљена за боју њенога лица. Њен стас, одмерен и миран ход привлачио је пажњу пролазника када би излазила у варош или случајно прошла корзом. Али ко год би зажелио да је загледа, да је изближе види, брзо је задовољио своју радозналост и пролазио даље. У њеним очима било је нечега нешто одбија него што је свакоме давало до знања, али видно, да она никога не примећује. Некако је увек ишла улицама замишљена као да никога нема и као да то није варош, шеталиште, него њена башта по којој се она сама шета. Иначе није била ружна. Говорили су ми о њој да је много лепа. Ја не налазим. Имала је главу више интересантну него лепу. Њен прав нос нешто, само нешто мало виши, као да је заклањао онај сјај младости њене и стварао је озбиљним онај читав свет нежности који је дисао са њенога лица. Боја њенога лица потсећала ме је на боју цвећа, али не на беле кринове него на бокор белог шебоја или белих љубичица. Очи су јој биле црне, а поглед тих. Једно вечито вече, један вечити сан становао је у њеним очима. И да није било груди које су се дизале и спуштале, и да није било црвених усана које су говориле о крви, о животу код те девојке, она, Ена, гледана с профила, давала је слику привиђења, једне срећне визије.

У кућу њенога зета ја сам одлазио и пре него што сам се упознао са Еном. Радмилу је пријатељ и школски друг мога најстаријега брата Мирослава. Они су заједно били са службом у Нишу, а после премештаја Радмиловог за Београд, брат ми је препоручио и нарочито скренуо пажњу на његову кућу. Радмилу је био човек озбиљан, израђених и својих мисли на живот, и спокојан у браку. Није припадао ни једној политичкој странци, не због рачуна или зато што се разочарао, него просто зато што му васпитање није допуштало да суделује у овом политичком животу — политичком вашару, како га је он називао. То је један од оних људи на кога су у служби његови претпостављени гледали попреко, али због његове вредности, коју су осећали, трпели су га. Он је припадао ономе колу људи који и код нас почиње да расте, да се шири, а које ради и образује се можда и несвесно, по инстинкту, да би понело догађаје. Радмилу је био човек од идеја, од борбе, који је рођен за друштвене страсти, за таласе, па или да га види свет или рибе. Човек од идеја, који сада посматра око себе ковитлање и вртлог шљама и зна које су га силе створиле и који ће га ве-

трови однети. Његова снага није куњала. Он је радио. Одлазећи код њега ја сам заволео и њега и његову добру госпођу и разумео сам тада, откуда то долази да при потресима једнога народа избијају на површину и владају масама баш они људи које нико није познавао.

У тој кући ја сам упознао Ену пре шест априла. Њу су родитељи послали код њега да се окрепи и разоноди после грознице, мислим тифусне, коју је те зиме прележала. Мени је Радмило о њој и говорио нешто мало, а правно је са својом госпођом шалу на мој рачун, претећи ми њоме као укротитељем, кад год бих ватрено заступао погрешке своје партије.

Можда због тога задиркивања, можда и што се ја лако збуњујем пред женским, а можда и због тога што су се нечему сви смејали кад сам ја ступио у собу — тек главно је да сам сав поцрвенео, када сам се поздравио са Миленом. Љутио сам се на себе и клео сам своје образе који су ме већ не знам који пут доводили у забуну том својом особином.

Милена је седела и држала на крилу Вану (Јовану), трогодишњу ћеркицу свога зета. По њеном лицу још су лебделе сенке болести и мрачиле њено мирно и равно чело. Када сам се руковао, осетио сам топлоту њене крви. Њене очи гледале су ме благим и великим погледом у коме је било мало радозналости. Кад сам сео и прибрао се и кад је разговор отпочео, ја сам слободно гледао у те очи које су ми изгледале старе, као да сам их негде видео. Ја сам гледао у те очи које као да су ме вукле, звале себи. Чинило ми се да те очи крију неку ноћ, неку прастару шуму где би се могло лако залутати. И док је кроз отворен прозор улазило лепо пролећно сунце, мене су грејали њени осмеси који су се сливали са црвених као пожар усана и губили се по њеном белом, младом, изболованом лицу.

Остао сам цело поподне код њих. Говорило се узгред о многим стварима. Час нас је занимала Вана својим првим детињством, час какав посебни, кратак разговор између мене и Радмила. Али смо увек сви слушали кад је Ена говорила. Она је говорила о књигама, о глумцима и драмским комадима које је гледала са неком свежином и дражи, и то топло и исцрпно, као када је говорила о своме тајку (оцу) или хаљини. Човек када њу слуша, види један живот који се развија и који пред њим цвета. И данас када ми се глава одмара од послова а сећање обнови успомене, ја чујем њен глас и поново преживим то своје велико поподне.

О мислима Ениним не може се говорити. Њене мисли потсећају на птичији лет, на птице које својим крилима прелазе сва узвишења и долине и другују у своме лету са свима висинама.

Ја сам увек волео своју мајку а данас ми је особито драго сећање на оно њено урођено господство. Говорила је тихо, глас јој је био благ и никада груб, па ни онда када се љути и када нас, децу, грди. Као да саветује, тако нас је грдила. Она је спадала у оне увиђавне и паметне жене, у оне народске госпође које су живеле по варошима у унутрашњости као стуб свог дома и које су тамо и умрле. Мени се чини да су те наше мајке са старинском отменошћу све помрле и да њих више код нас нема.

Енин глас ме је потсетио на глас моје мајке. Ја сам гледао у ту бледу девојку од деветнаест година која је имала у себи и будила у мени најдрагоценију моју прошлост. Ја сам гледао у ту девојку и осећао да се са мном нешто догађа.

Код мене се љубав појавила као идеја, као велика мисао коју треба остварити. А за остварење њено требало је и снаге. Да се понесе љубав, тај најдивнији и најтежи терет природе, требало је имати и природне снаге. А ја је нисам имао или, што је свеједно, превидео сам да је имам. Само што ја тек данас то видим. И видим још, да ми, овакви какви смо сада, нисмо кадри ни да волимо ни да патимо.

Пред вече сам оставио кућу Радмилову и мир свој. Читавих четири сата ја сам лутао улицама, и свуда, невин и блажен, пијан и срећан. То су дуго за мене била четири срећна сата, а данас ми живе још као четири звона. Али да оставимо то.

Никада се нисам подсмевао заљубљенима. Напротив, ја сам их волео, а у љубав сам веровао. Само што сам ја искључио љубав из свога живота. Ја, искључио љубав! Ја, као бог, искључио!... Е то је оно што убија!... За мој мозак ухватила се не знам откуда, којим поводом, када, како — за мој мозак ухватила се једна мисао и ту остала. Једна мисао се ухватила, прошла кроз моју крв, постала од мене нераздвајима. Једна фатална мисао мене је ухватила: да ја не смем волети, да ја који треба идеји не треба љубави, да ја који сам пошао да спасавам, немам кад ни права да уживам. Две љубави нема. А када је дошао неодољиви осећај, када су моје године, моја снага, моја интелигенција нашли слику своју, огледало своје, нашли љубав моју — тада је та злокобна мисао устала: „Ти не смеш волети! Ти не смеш волети!“ Настала је борба, лудило, пакао. Настао је ужас!

Осмог дана ја сам отишао, бануо код Радмила, задихан и уплашен, тражећи неку књигу. Он није био код куће. Мој долазак донео је Ени толико усхићења колико пролеће песама и шева. Јадна Ена! Сваки јој се поглед радовао. Младост и љубав настаниле се у свима цртама лица, у

свима покретима тела. Она је тога дана уишла у најузвишенију годину свога живота и као владалац који први пут ступа на престо, имала је сва особена и нарочита знамења. А ја?... У осталом, то је било друго и последње моје лепо виђење са њом.

Од тада ја одлучно ступам у борбу против свога срца, и не бирам средства. Као каква преварена несрећница што се не знам каквим средствима лишава плода свога, тако сам и ја сада покушавао да се отаросим своје љубави пороком, да је њиме отрујем, уништим. „Ти си јак човек, ти треба све да савладаш“ — говорио је неки бедник из мене. И за два месеца Ениног бављења у Београду, ја сам живео Вавилонским животом. Живео тим животом, али и даље одлазио код ње. Јер нико не сме да посумња, а камо ли да поверује, да ја волим њу! Какав би тек стид био за мене да ја, представник будућности, будем заљубљен! Мој образ, мој каљави образ треба да је чист пред светом. Најстрашније је у тим љубавним мукама што вам не долазе чисте и здраве него све неке храбре и куражне мисли за које се доцније хвата стид и кајање.

Ена ме је волела. Интересантно је то, да ја никад нисам посумњао у Енину љубав. И имао сам права. Можда је то долазило из оног сувереног сазнања односа између нас, као индивидуе, и спољњег света. Ена ме је и даље волела. У њеном девичном срцу развијала се тиха, топла, племенита љубав. Каткада је била брижна због мога умора и рђавог изгледа и молила ме је да не радим толико за испите и да их одложим. Сирота Ена, она ми је све веровала.

Нема ништа жалосније, него кад човек воли једно биће очима и крвљу и када га то биће воли очима и крвљу, а не прилазе једно другоме. То су два крста на једном истом путу.

Не знам да ли је то моја идеална сентименталност, или сентиментална идеалност, или моја поквареност — тек ми је то и данас чудновато. Ја сам био свестан тога да својим животом копам, да сам ископао јаз између мене и Ене и да нема више ни једног моста за прелаз. Отуда ја сам увек одлазио код Радмила у намери да или изведем Ену у шетњу, или да ту, код његове куће, улучим прилику и да њој кажем све и да је изведем из заблуде. Али прилике су долазиле и одлазиле, а ја сам непрестано ћутао. И што је најгоре, поред свеколиког свог страдања и ако сам знао да ћу у овој борби остати ја победилац, и да треба њу спасавати, ипак нисам имао снаге да то учиним. Напротив, ма колико да сам исправан човек — што и данас себи не поричем — ипак ја поред ње умео сам да све заборавим. Можда због тога што ми се чинило да у њеним невиним очима налазим опраштања за све своје погрешке, можда

због мојих година или чега другог, не знам — тек је у ствари то, да сам ја поред Ене осећао увек потребу да црвени кринови с њених усана процветају у моме загрљају.

Најзад, Ена је отпутовала. И ако сам жељно очекивао тај дан, и ако сам тога дана био чак и миран, опет је тај дан за мене прелом у животу. Тога дана ја сам посрнуо, ја сам неповратно отпочео своје посртање. Тај дан имао је границу мога бола са које је наступило падање. Тога дана требало је за увек заспати. Али ја сам био тога дана само миран. Три дана доцније ја сам отпутовао за Ниш код брата. Нисам могао издржати. Као да је Ена умрла, све ме је на њу подсећало.

Није прошло ни месец дана, а ја сам се у Нишу почео прибирати и трезнити од љубавног пијанства. Ени сам се јавио дваред, али као неком познанику из воза, па и то с намером, као да јој дам до знања да сам постао равнодушан према њој и да ме заборави. Истина било је и у Нишу каткада старих мука, али су оне биле сношљивије. Као и човек када умре, и љубав умрла труне. Само што се љубав не сарањује у земљи него у нама и што ми осећамо како је нестаје. И тај осећај наноси бол. Али док је сасвим нестане, потребно је времена, можда много времена.

Вратио сам се у Београд пред јесен. И вратио сам се исцељен. Имао сам хрпу планова и одлука. Тако, решио сам се да Радмила што ређе посећујем. На тај начин избегао бих непосредно виђење са Еном. Рачунао сам, она је млада, не живи стално у Београду, кад престане да ме виђа, престаће и да ме воли, заборавиће ме, а то тим пре што не стојим ни у каквој обавези према њој. Што се тиче мене, мене су очекивали многи послови. Ту су пропуштени испити са којима сам морао свршити те јесени или најдаље у јануару. Ту је рад други, рад за који се спремам целога века а који ће ми као награду однети све моје дане, сав мој живот. На тај начин бих ја — тако сам тада мислио — понео у своме срцу Ену као једини знак своје личне среће, са којим бих лагано тонуо у свој посао.

И збиља дуго је све ишло као што сам ја желео. Последње године Радмило ме престао и звати код куће. Ену сам по доласку своме видео у Београду. Ја сам је ословио и разговарао с њом равнодушно као са познаником. У једном тренутку учинило ми се као да ће да заплаче, али се убрзо прибрала. Нешто се променила, без ведрине је. У њеном погледу било је много ћутања. Ја сам разумео све, али сам рачунао да ће све брзо и проћи. Њена ме патња није дирала, јер сам био убеђен да ће се Ена потпуно променити за годину две дана. Али тако није било.

Као раденик у окну што не може да зна какав је на пољу дан, тако и човек који следује једној мисли не може да види ништа осим ње. А ја сам био толико утонуо у посао, да су ми од напрезања и живци ослабили. И када сам једнога дана морао напустити све да бих се бацио на четворомесечни одмор, ја сам видео да је над мојом главом прошло пет мојих година и то тако непримећено да сам осетио како сам без њих сам и туђ у овоме свету. За то време Ену сам сретао ретко, можда једном, два пута годишње. О њој нисам умео ни да мислим, толико сам се поабао.

Последњи пут сам је видео у мају, 6 маја овога пролећа. Данас ми је разумљиво али онда ме је њен изглед збунио, уплашио, у толико више што је била верена. На моја честитања и обична распитивања одговарала ми је гласом који нисам више познавао и гледала ме погледом који нисам више разумевао. Њен глас, њен поглед и цео израз лица причао је о једној мисли коју ја нисам могао прочитати.

Али ми је убрзо све објашњено.

Два дана доцније Ена се кренула на пут са кога се није више вратила. И док су људи радознано читали најновију сензацију, ја сам поражен гледао у празну даљину као у свој ископан гроб.

Ово као *post skriptum*: Писац ових редака трудио се да укратко каже једну историју свога друга а да не повреди тајну његову. Гроб Енин још је нов и познат, и о њему не може овде бити речи. Једна лепа девојка дивних очију и велике душе спава у њему. Она спава у гробу, какав мало који има, у друштву сна својих година. Оно што јој није могао дати живот који је волела, дала јој је смрт којој се драговољно предала. Тако Ена данас у своје гробу спава сном који се не мења.

С Е Н К Е

4.

Велико срце

Имађаше неки човек једну лепу благородну крушку. Њени плодови били су крупни и лепо: пола црвени као крв, пола жути као смиље а слатки и трошни као баклава. Крушка бејаше украј пута, на домак свету, а њен домаћин не беше себичан човек и не хтеде да је огради. „Кад ми је Бог дао ову лепу воћку, нека буде и моја и Божија, што да је кријем и тврдичим?“ — говораше он.

Кад беше у пролеће, крушка уцвета ружичасто белим цветовима, и силно замириса. Једни људи, који туда прођоше, застадоше и узабраше по који цвет, који у њиховим рукама брзо увену и опаде. На дрвету од тога остадоше мале ранице, а у њиховим рукама празне петељке. Снажни пролетњи сокови залечише мале ранице, пре него што немилосрдни људи бацише и погазише празне петељке.

Кад дође време, приметнуше се плодови, који убрзо порастоше, добише свој лепо облик и своју лепу боју и укус.

Они исти људи, који су раније кидали цветове, навраћаху сад сваки дан, и кидаху лепе плодове. Није прошло много времена, а на крушци остаде само неколико плодова, у самом врху, које они и поред великог труда не могоше дохватити.

Добродушни домаћин, који вероваше много људима, мислио је, да ће они бити човечији, и да ће од његове својине оставити и њему који плод. Стаде и посматраше своју лепу и благородну крушку, па рече:

„Причекаћу, док ови плодови сасвим сазру, и кад хтедну опасти, сачекаћу их у своје руке. И ако их је мало, биће ми слађи и милији. И седе под своју крушку.

Али у том наиђе гомила нечовечних људи са штаповима и каменицама, и стадоше под крушку. Они се почеше договарати, како да скину и оно неколико слатких плодова са благородног дрвета.

„Не остаје нам ништа друго, рећи ће један, него да потежемо каменицама и штаповима, и тако ћемо омлатити још оно неколико плодова.“

Онда добродушни домаћин устаде, приђе тим људима, па им рече:

„Немојте људи! Ако будете потезали штаповима и каменицама, изломићете јој гране, и она никад више неће родити. Да причекамо,

док род потпуно не сазре; он ће сам опасти, ми ћемо га сачекати у руке, и поделићемо га братски“.

Људи се згледаше око себе и зачуђено почеше један другога питати: „Ко је овај човек?“ „Шта тражи он овде?“ — и сложише се у томе, да је он или луд, или нека велика шаљивчина.

За тим, не обзирући се на њега, потегосе штаповима на плодове, и почеше обијати гране и гранчице, док на послетку не оборише и оно неколико плодова, покупише их, халапљиво поједоше, и разиђоше се.

Док су се они потезали и ломили гране и гранчице, домаћин је стајао у страни и увијао се од болова, као да сваки хитац њега погађа.

А кад они одоше, он стаде под своју благородну воћку, и виде на њој много крупних рана и ожиљака. На његове очи грунуше крупне и вреле сузе, и како се онда заплака, тако плакаше до последњег дана. А са последњим дахом, на његовим се уснама разли први и последњи осмех, али тај осмех беше болан и леден, као и његово велико срце, које у тај мах престаде куцати.

А. Шимањски

ПАН ЈЕНДЖЕЈ КРАВЧИКОВСКИ

-- Еј, да Бог да га, еј, да Бог да га! — говорио је као да тражи згодну реч висок човек, који је улазио у моје предсобље. — Ху, ху! — час је дувао у прсте, час лупао шаку о шаку, час метао руке на уши. „Еј, да Бог да га врата претукла!“ — олакша себи најзад, показујући ми у исто време и своје лице на чијој су црвеној кожи стрчали бркови налик на метлице које је попало иње, растресени, понегде сјајни од ледених капилица „Хваљен Исус Христос!“ — поздрави ме придошлица већ у соби, пружајући ми озбиљно и свечано своју озеблу руку. „Ала пече, ала пече!“ — настављао је, очигледно обузет једном мишљу, и брисао лице марамом, пипајући опрезно час трепавице које су се по мало кравиле, час нос који је био модар и сјајан. „Петнаест година живим у Сибиру а о оваком мразу нисам знао ни чуо; и да ме није било срамота, био бих утекао с пута кући. Увијам се на све могуће начине — ништа не помаже, но, мислим, поћи ћу брже, али ни десет корака не корачим а Јакут, који се размимоилазио са мном, стаде да ми

нешто виче на свом језику; бечим очи, па, и ако је хладно. застанем — али не разумем; тек кад се издра на мене: „Нос кончајсја шојон! Нос отпада, господине!“, сетих се; ја држ' за нос, а нос, пане, као кост! Али га ја истрљах, хвала Богу, те се само надуо, као да сам недељу дана пијанчио. Ха, ха, ха! — насмеја се напоследку приповедач, умирен добротворном топлотом стана — јер, видите, пане, и код нас на Ангари бивају истина, добри мразеви често, али овакога чега тамо нема, а најгори је овај проклети *хијус*.

Пан Јенджеј Кравчиковски имао је право.

* * *

Огромна земља јакутска већ два месеца како је умрла у гвозденом загрљају најљуће зиме на свету: велики, неизмерени мразеви подсмевају се свету и светлости, човеку и сунцу. Хладноћа, за чији тачан појам наш језик нема речи, пирила је на земљу таквим леденим дахом, тако продирним мразом да ће, чинило се, сваки живот изумрети на овој несрећној земљи. Јакуцка зима, кад дође у напон, не бесни као што често бива код нас, него са величанственом збиљом силе која не зна за отпор мрзне и убија мирно. Не може јој се одупрети ни сунце, које се јавља само неколико часова на хоризонту, ни земља која се замрзне на стотине стопа у дубину а ни лети се не крави дубље од две стопе. Постепено и непрекидно јачи мразеви згушњавају све више ваздух, који најзад стоји као непомичан стуб над крајем око мене и, чини се, притискује га и дави својом тежином. Згуснуту ваздушну масу не крећу већ ни најјаче, али свагде лакше, ваздушне струје ни са Леденога мора ни са Тихога океана, па ни са великих копнених простора западних и јужних. Непомични, грозни терет одбија од свога тела, које се блиста мириадама снежних иглица, најбешње јурише морских и копнених олуја, покорава их, расхлађује и придружује великоме стоваришту хладноће, која доцније има да буде довољна за целогодишње расхлађивање Сибира.

И пролазе дани и ноћи, пролазе недеље и месеци а мраз никад не слаби, никад се не смањује. Навикнут на променљиву и благу западну зиму, човек почиње да пати од ове непрекидне, бесконачне борбе са непријатељем који нигда не слаби, увек је будан. Снага непрестано напрегнута малаксава полако. Човек види да остављен сам себи неће истрајати у неравној борби.

И сунца, и топлоте, и дана, и светлости жели тада растужена душа, како само може пожелети самртник... Не господство, не имање, но би пола живота дао, крви би уточио за то сунце,

али је сунце далеко, и све даље, све брже бежи на запад, а мраз све јачи...

* * *

Знаци великих мразева тек се јављају. Мраз извлачи из ваздуха сву влагу, која у облику нежнога снежнога праха гради густе снежне магле, зване овде *шумани*. Месец се рађа окружен великим сребрним колутом. Сунце као помоћ за борбу са силним непријатељем, изводи са собом нека нова небеска светлила, и „све је то на мраз, на мраз још јачи“ — веле становници.

А кад још излете из севернога леда час млечни и сребрни, а мали, као слаби фосфорични зраци, час крваво-црвени и страшни, као руком невидљивога Бога бацани из бездане небеске провале, огњени млазеви северне светлости — мраз достиже врхунац. Издржљиви пси јакуцки, било што инстинктивно осећају приближавање још јаче хладноће, или пренеражени великом појавом природном, тада страховито арлучу. С последњим блесцима огњених млазева, који се уваљавају у поцрнелу небесну провалу, умукњавају и ови једини, а тако суморни, живи гласови, и црна ноћ, гробна тишина завлађује над обамрлом земљом.

Али је та тишина само привидна. Осетљив на најлакши покрет, ваздух се разлеже постепено нарочитим звуцима. Снег више не рушти и не шкрипи, него звони некако јасно, као метал; издахнути ваздух шиштећи даје из себе влагу, која се згушњава у микроскопски ситне кристале. Усред опште тишине разлеже се све гласније страшна музика мраза. Људско ухо, навикло на ларму живих створова, запаљено слуша сухе и оштре звуке смрти и суморну песму ноћи и хладноће.

И тада пожели од живота и кретања одвојен човек — живота, кретања и живога гласа, као што може пожелети само жив сахрањен. и упија се ухо у ову гробну тишину и немилостиви шкргут мраза до халуцинације, али ништа осем те тишине, ништа осем тих шкргута не чује...

* * *

Али се и животиње и човек постепено навикавају на велику хладноћу: животиње обрастају дугом и густом длаком, човек од саме хладноће тражи спаса и одбране. Јакутка своје новорођенче брише снегом. Домове и јурте загрћу сувим снегом, помазују мокрим, у прозоре умећу велике табле леда и живот, и ако избачен из широких простора, и ако затворен као у тамнице, ври још упорно под насипима снега иза прозора од леда. Али тешко човеку, тешко свакому божјему створу кад се крене грозна страховито расхлађена маса ваздушна, идући најчешће

југу. Животињска топлота, топлота вештачки подржавана губи се тада нечувеном брзином кроз најгушћу длаку, кроз најдебља брвна снегом и ледом оклопљена.

У најтоплијим становима тада је хладно. Мраз смуди и пече палећи као ватром помољено из заклона тело. Очеличени коњ јакутски који зими тражи под снегом худу храну, бежи под заштиту човеку, пас више не арлуче него цичи жалосно, завлачећи се потпуно у сено. Људска мисао већ не ради слободно него се обраћа искључиво једноме: топлоти, ватри.

Смели господар створења цвокоће зубима и као онај пас на ланцу, који бежи кукавички са свога места у кочину пуну сена, тако се и он прибија уз ватру, увија у кожу и длаку животињску. Мисао, свлачена са висина апстракције све ниже и ниже, спушта се на замањске низине и пренеражена, види да је ништа у сравнењу са снагом природином, осећа, да један, два даха и тобожњи владар силнога духа замрзнуће се онако како стоји као што су се на овој земљи замрзли сведоци прастарога живота — огромни мамути.

Да је мален и раван другим створовима.

И стид и пониженост притискују човека, а његове моралне муке су велике муке.

И дршће од хладноће као што дршће лист јасиков затресен силним ветром, и као леш који се већ укочио и јесте леш за свет, али још живи последњом искром живота и пренеражено посматра своје ништавило, чује велики глас унутрашњи који му немилосрдно говори: „На земљу, бедниче, на земљу! Ниси ти за висине да се надмећеш с боговима, твоје је место овде на земљи поред малих, поред најмањих!....“

* * *

Сваки, па и тако лак покрет врло расхлађенога ваздуха да се не може назвати ветром, зове се јакутски *хијус*.

Кад у време силних мразева дува убилачки хијус у вароши и околини увек налазе по неколико смрзлих лешева.

* * *

Разуме се, да је пан Јенджеј знао шта је хијус, он би седео код куће; али је он скоро дошао у Јакуцк. Ја сам се са њим упознао пре неколико дана и знао сам о њему само толико, да је и поред презимена само обућар и у Сибир је дошао пре 15 година; али шта га је дотерало у Сибир нисам имао ни појма. Данас ми је дошао први пут, а како ме је несносни хијус већ други дан држао у правој опсади, обрадовао бих се свакоме

човеку, а камо ли земљаку. Узмувах се, дакле, да огрејем госта како су време и околности допуштали.

Убрзо је мали бокаст самовар пиштао крај пећи преразним гласовима, на столу је, поред неопходне у Јакуцку флаше, дебео *дупак*¹ са сирћетом и бибером потсећао на давно невиђену харингу. Под утицајем топлоте и ма да рђаве али велике количине ракије, пан Јенджеј брзо заборави о неприлици на улици и постаде врло разговоран.

Био је обућар одавно; висок и стасит, погурно се једино од многогодишњег рада на треножној столици; мускулозне руке биле су му ишаране широким црним масницама, јасним сведочанством савеснога растезања добро увоштених конаца; правилне, чак и лепе црте лица, као што треба бркатог и брижљиво обријаног, оживљавао је онај видни рад мисли који тако одликује чланове славнога заната од осталих еснафа.

Тај знак човечности, неуништен тешким радом, привлачио ме је моме госту и био сам двоструко радознао да чујем подробно о његовом досадашњем животу. Пак Јенджеј се, као што рекох, распричао и ја сам са правим уживањем слушао најмање ситнице из његовога живота. Све изразније јављао се предном човек прост и необразован, али раден, јак, енергичан; непријатно ми је било само претерано поштовање, које се огледало у његовом причању, свега што је ма и привидно било у *реду*. Али је тај утисак брзо пролазио под утицајем искренога причања, а обновио се, па чак и порастао, тек кад сазнадох да је пан Јенджеј из места првога боравка био судски послан у Јакуцк, да сада припада, као што сам речен, категорији *грађанских*² прогнаника. Сибир навикава људе на много што шта, навикава пре свега брзо на смањење оне моралне скале, којом у Европи меримо обичнога човека. Та се скала овде спушта до минимума. Али ја сам у Јакуцку био од скора, примио сам пана Јенджеја као човека који морално није пропао, и због тога мисао, да можда примам убицу, или злочинца, признајем, није ми била пријатна. Али ипак нисам могао наметљиво да питам, да пожурим објашњење, да не бих пробудио у госта ни најмању сумњу. Сви су такви прогнаници скупни на објашњењима и врло је тешко сазнати прави узрок казне од самога прогнаника.

Испили смо већ око пола самовара, а пан Јенджеј довео ме тек до свога изласка из *Александровог завода* (тамница за осуђене на тешке радове); користећи се паузама, неколико сам пута почињао немарно: — Но, па како сте напоследку доспели овамо?

¹ *Дупак* — буквално дупак, а овде трбух рибаљ, свакидашња храна у Јакуцку

² *Грађански* — који нису политички, него прогнани због злочина.

Али је, расположен успоменама, кројач увек одговарао : — О, то вам је читава историја, казаћу на послетку! — и подупирао је своје речи тако дубоким климањем главе и значајним погледом, смешећи се при том добродушно, да ми није остајало ништа друго, него да чекам и слушаам стрпљиво.

Чекао сам, дакле, и слушао, посматрајући пана Јенджеја који, предвостручен као на својој округлој столочици, живо машући, навиклим на кретање, рукама, посвећивао ме је у прилике свога заната на Ангари.

Да ли због дуге приче пана Јенджеја и физичког умора, или пак због изненаднога признања приповедачевога, тек ја сам га слушао сад много равнодушније ; лојана свећа је слабо осветљавала стан и при њеној треперавој светлости контуре пана Јенджеја стадоше ми се постепено губити из вида. Прође још неколико тренутака и ја више нисам видео црте лица онако ми симпатичнога у први мах, нисам се напајао драгим звуцима матерњег језика. Човек што је седео преда мном претварао се с непојамном брзином у некакву дрвену марионетку, у неко бездушно створење. Већ га сад нисам разумео, после ни слушао.

Напољу је било сасвим смркло, мраз је истрајно изводио своје дело уништења, али ни пуцањ брвна од куће не истрже ме из замишљености ; напротив, још се дубље замислих.

Ово неумољиви непријатељ напада, разбија и јуриша на последње склониште човеково. Као звер покренут у најдубљој својој јазбини, обратих слух прозору : навикнуто ухо одмах ухвати оштре и сухе звуке.

Нисам видео више пана Јенджеја, сурова, хладна, непобедна смрт изиђе ми пред очи.

И чудне, наметљиве мисли стадоше ми падати на памет : а шта, ако је овај човек, који ту нешто прича сам себи, учинио насиље ненаоружаном и одасвуд притешњеном створу, подло му отео оно што би му и без тога било одузето насиљем и немилостиво ; шта, ако је он био не брат но целат једноме од сићушних ?

И наметљива мисао инстинктивно ми је говорила : јесте, јесте... И осећао сам одвратност и дубоку мржњу према овоме лутку који гестикулише преда мном, и одмицао сам се од њега на сам крај канабета.

Али је мисао радила даље : а шта, ако овај јадник није знао шта чини, ако је и губио осећај братства не само према створењу уопште, него чак и према човеку ? Ако и поред свога

капута овај пристојни човек стоји ниже од дивљега Јакута, који не само што никад не убија него и не бије не само човека но ни говече ни коња?...

И мисао ми је инстинктивно говорила : изгубио је, изгубио... И бол велики стискавао ми срце, и око сузило и ближе сам се примицао говорнику.

Али шта је ово? задрхтах; ово се нешто врело дотакло моје руке; трљам чело, трудим се да се освестим — ово рука пана Јенджеја додирује моју; видим његово оживљено лице, чујем јасно весео смех, разазнајем најзад звучне речи;

— Хе, хе, хе! јер молим вас, пане, шта је човек без жене? Хе, хе, хе! то је, с опроштењем, као чизма без ђона, која је с поља као што треба, али чим станеш на земљу, оно те облије и блато и свашта. Нити се човек наједе, нити се обуче, нити се испава људски. Тако и ја : имам кућу, имам кожарску радњу, имам неколико момака, а угодности и реда никаква. Те ти ја онда мислим, кад Адам, пане мој, није могао проћи без жене, и ако је био у рају, онда и ја у Сибиру могу без икаквога греха узети жену, хе, хе, хе! Зар не?

— Разуме се.

— Ето, видите... А пошто ми је замакла за око девојка и чила и лепа, ја вам без многих церемонија...

— Оженили сте се?

— То јест, тако нешто, јер, видите, није баш сасвим, него онако, *сибирским браком* (на леву руку). Са родитељима сам се погодио, девојка се није противила, а и шта? Нисам баш, не хвалећи се, неугледан, хе, хе, хе. У кући имам хлеба и с хлебом. Погодбу сам свршио за две, три недеље. Док сам се обрнуо прође година, као час. Девојка, ма да је било много посла, јер само напећи хлеба толиким људима, па је и то доста, али при изобиљу развила се, пане, ка малина, а кад сам је још и оденуо како треба, постаде, бога ми, као молована. Али ту је и био ђаво! Из почетка је све ишло добро, и ишло би тако и даље, да ђаво није донео онога Голдмана битангу. И ако му је немачко име, ипак је био Пољак, те смо се, наравно, познавали. Истина одмах сам видео да није никакав човек, јер, без хвале, могу да оценим човека, о, још како! С тога се нисмо много дружили, али пошто се не може утећи од судбине, ни ја нисам побегао од свога зла. А он је био неваљао човек, несталан, па и ако је имао жену и децу, нећете веровати кад вам кажем, женскаррош каквога под сунцем нема. Само кад му нека запне за око, не води рачуна ни о чему, ни о себи ни о људима; не види, не чује. Тфу, цркао дабогда! Кад Голдман угледа

моју Дуњу, као да га неко поли врелом водом: па обилази, па загледа, па неке краватне па их везује — да бог сачува, а коса му се све цакли, бркове сваки дан маже, крагне до ушију! Па ти се копечи, па шепури као неки ћуран. Зло ће бити, мислим се, јер Голдманчић лети као мува у сурутку. И једном долази к мени, тобож да наручи лаковане ципеле.

— Немам кад! — велим ја.

— Добро ћу платити, требају ми, каже он, а био је имућан, лола.

— Реч је скупља од новца — велим ја што се рекло, начиниће се и за мање новаца, туђе ми не треба а своје не дам, јесте разумели! И гледам га право у очи. А он је био тако безобразан, да се насмејао, па још враћа:

— Разуме се, разуме се, треба батњом онога који своје не чува! То он мени пребацује а можда је имао и право, пошто ја са Дуњом нисам ништа говорио, а и шта да говорим са женом кад она узме на зуб.

— Али видим после неколико дана почиње ми моја Дуња измицати из куће, те за ово, те за оно, по читаво је вече нема.

— Требало се раставити — прекидох ја.

— Раставити се нисам могао, јер сам се заћорио, а нисам ни могао уступати првоне вртирепу. Уосталом, да је само до мене било, не бих марио, јер чудна ми чуда, летеће па ће се и смирити. Али, како сам живео уредно, имао сам много познаника: долазили су ми и трговци, и грађани, чак и чиновници, па су ме почели и дирати, и непрестано само: шу, шу! хи, хи, хи! Кравчиковска па Кравчиковска. Једном речју, видим, каља ми жена име. Поштовали су ме свуда, и сад наједанпут да ми којекаква жентурача каља поштено име, а ја ником ништа не могу да рекнем. А, нећеш тако, мислим се, чекај, истераћу ја теби бубе из главе, истући ћу те боговски! То је било управо у суботу. Посла и у радњи и у кући, као пред сваку недељу, доста, али моја Дуња, господине, као чунак у разбоју, јер, рекао сам, била је жустра увек, лака и окретна као кошута, па није да ради, него јој играју руке да ти је мило гледати. А кад погледам, обузме ме грдна жалост: пропашће девојка, одбиће се од куће сасвим. Само што се обазрех, а она: фик! умаче. Кад нема, нема. Тражити те нећу, а хоћеш ти на полицу, хоћу и ја.

— Никуд не идем, седим код куће и чекам, а ње нема па нема; и у том чекању све ми оне подсмевке падају на ум. Прогла већ поноћ, а ја још седим; свећу не палим. Запеваше први петли... ето ти ње.

— Од куда? — питам.

А она — ништа.
 — Приђем јој, а од ње — Боже Господе! — као од пећи неке... очи сијају као жеравица, дише као ватром на мене!..
 — Од Голдмана! — дрекнух и затресе ме као у грозници.
 А она — ништа. Смрче ми се пред очима... Стадох да тучем... а она? Заинатила се па ни да писне!..
 У његовим речима зазвони чудан тон жалости.
 — Да ми бар реч рече... прошапута.
 — Био сам, био, и... убио.

* * *

Пан Јенджеј умуче и стаде набијати свој нос бурмутом; али не умуче моја машта, раздражена данас већ неколико пута и допричаваше ми сад живо оно о чему није говорио убица; допричаваше и осветљаваше учињени злочин тако блиставом светлошћу, да су све појединости страшне смрти „лаке и окрејне, а и плашљиве сигурно као кошуша“ девојке изишле преда ме у свој својој страховитој грозоти.

Са каквим је правом овај човек, можда преживео, можда на ивици гроба, одузимао живот младоме створењу, на које није имао никаква права, које је просто купио од њених поживотињених родитеља? А ја сам стегао као братску руку која је убијала, гледао сам човека у овом подлом зверу! И у мени се пробудише одвратност и мржња према овоме човеку и, осећам то данас, био сам онда готов да убијем несрећника, да га убијем *морално*, и убио бих га; али баш у часу кад сам почео да дршћем оном грозницом којом је можда дрхтао и пан Јенджеј кад је почињао убијати, његова се рука наслони на моју а у очи ми загледаше два ока чиста и бистра као изворска вода, невина и спокојна као очи у детета.

Ја задрхтах, али задрхтах сад над собом; ја, који тако мрзим све што је непријатељ животу, све који убијају, умало сам писам учинио злочин. Човек што ми је гледао у очи није могао бити и није био крив за убиство.

Изнурен покрех лице рукама и кад мало после запитих уздрхталим гласом пана Јенджеја: — Испричали сте ми толико, па кажите ми искрено јесте ли хтели да је убијете? Он, међући на прси обе своје жуљевите, траговима тешкога рада као протом за навек избраздане руке, рече свечано: Бог ме покарао истом смрћу ако сам и помислио на то!

* * *

Пан Јенджеј оде. Затварајући врата за њим погледах на поље; хијус престао, земља је ћутала окована леденим оковима.

На хладном небу блистале су тисуће светила, светила хладних која су очима богаташа гледала бездушно на људску невољу. Тужне и мучне мисли разбијале су ми главу, а питање: ко је крив ако није пан Јенджеј? јављало се међу њима најчешће.

С пољскога Л. Р. Кнежевић.

Инут Хамсун

Г Л А Д

РОМАН

Други део.

(8)

— Па, наравно, не можете. Та ја сам се само нашалио. Него имам један покривач, који ми, збиља, више не треба, и помислио сам да бисте ме ви могли спасти од њега.

— На жалост, имам читаво слагалиште покривача — одговори он и кад ја распрострех покривач, он баца на њ један једини поглед и ускликну:

— Не, опростате не треба ми!

— Хтео сам најпре да вам покажем гору страну, — рекох ја: — с оне стране много је лепши.

— Не вреди вам се мучити, нећу га узети, и ви нигде нећете за њега добити чак ни десет пара.

— Разуме се, он не вреди ништа, — рекох ја: — но мени се чинило да ће се моћи продати уједно са другим једним старим покривачем.

— Не, не, залуду вам труд.

— Двадесет пет пара? — рекох ја.

— Не, ја га, бога ми, не могу узети, драги мој, — немам места за њега.

И ја опет стрпах покривач под мишку и пођох кући.

Како ни за што није био, ја распрострех покривач по постељи, брижљиво га удесих, као и увек, и постарих се да изгладим сваки траг свога последњег поступка. Мучно да сам био при себи у тренутку, када сам се одлучио да извршим ово лупештво; и што сам више мислио о томе, то ми се оно чинило све неразумљивије. То је, очевидно, био наступ слабости, каква унутрашња затупелост која ме је поразила. Па

ја нисам ни пао у ту замку, осетио сам да почињем да булазим и свесно сам се трудио да удесим ствар с наочарима. И много сам се радовао што нисам имао могућности да извршим тај злочин, који би оскрнавио последње часове мога живота.

И понова пођох тумарати по граду.

Седох опет на клупу код цркве Спаситеља, спутивши главу на груди, разбијен скорашњим узбуђењем, болестан и исцрпен глађу. И време је пролазило.

И тај час преседео сам на улици; овде је било нешто светлије но код куће. Осим тога, чинило ми се да на свежем ваздуху груди нису тако љуто тиштале; одвећ рано бејаш се вратио кући.

Дремао сам и мислио, и неиздржљиво патио. Нашао сам један ками-чак, очистио га и стрпао у уста, да бих имао што да гризем; уопште нисам се мицао и чак ни очима нисам трептао. Људи су долазили и одлазили, зврјање кола, топот копита и разговори испуњавали су ваздух.

Та ја бих могао окушати срећу с пуцадма? Од тога, разуме се, неће бити ништа, и осим тога ја сам био озбиљно болестан. Али када се добро измери, онда ми је потребно да свратим до „чкикице“, — мога рођенога „чкикице“, — враћајући се кући.

Најзад устадох и полако и беспомоћно почех се батргати улицама. Изнад обрва осетих неку ватру, почињала је грозница, и ја сам се журно колико сам могао. Понова прођох поред пекарнице, у којој је стајао хлеб. Е, сада ћемо да станемо овде, — рекох ја одлучно. А да ли да уђем и замолим за комадић хлеба? То је била летимична мисао, искрица; у ствари ја то нисам мислио. Пфуј! — прошаптах ја и одманух главом, и пођох даље, смејући се самом себи. Ја сам врло добро знао да је било бескорисно улазити у дућан с оваквом молбом. У једној побочној улици стојао је један заљубљени пар и сашаптавао се у капији, мало даље нека девојка промолила је главу кроз прозор. Ишао сам тако лагано и пажљиво, да се могло чинити као да нешто замишљам, — и девојка изађе на улицу.

— Како је, старчићу? Шта је то, болестан си? Госпде какво лице! — И девојка брзо оде натраг.

Ја тај час стадох. Шта се догодило с мојим лицем? Зар сам почео да умирем? Дотакох се руком образа: мршав, наравно био сам мршав. Образи су били као две улупљене чашице; о, Боже мој!... И ја поново забатргах даље.

И понова стадох. Мора бити да сам био непојмљиво мршав. И очи су ми сасвим упале. Какав ли сам, у ствари, изгледао? Зар није ђавоља судба да обична глад треба потпуно да унакази живог човека! Ја још једанпут осетих беснило, његову последњу узбуну, последњи грч. Сачувај Боже, како лице, а? Лутао сам туда са главом којој се равне не би нашло у целој земљи, с песницама које би — сачувај ме Боже — могле преобратити каквога слугу у прашак, и непрестано сам

љуту гладовао у самој средини Христијаније! Може ли се то замислити? Становао сам у шупи и прекидао се дан и ноћ, као кљусе, које вози попа. Од читања ишчезле су ми очи из лобање, и глад ми убила разум у мозгу; — па шта сам добио у замену? Чак су уличне девојке призивале Бога у помоћ, при погледу на ме. Но то сад треба да се сврши. — јеси ли разумео! — треба *да се сврши*, да ме ђаво носи!... У беснилу које је расло, шкргућући зубма од осећања слабости, са сузама у очима и са псовком, батргао сам се даље, не обраћајући пажњу на пролазнике. Понова почех да мучим себе, намерно се ударах челом о фењерске стубове, дубоко забадах нокте у руке, у безумљу уједах се за језик, када је он говорио без везе, и бесно се смејаш сваки пут кад би ме заболело.

„Да, али шта да радим?“ — најзад одговарам самом себи. И неколико пута ударам ногом о калдрму и понављам: — „Шта да радим?“ Некакав господин пролази туда у тај мах и, смешећи се, говори: — Ви треба да замолите да вас ухапсе.

Гледао сам за њим. То беше један од наших познатих женских лекара, по надимку »Херцог«. Чак ни он није разумео моје стање, он кога сам познавао и чију сам руку стезао. Умирих се. Ухапсити? Да, ја сам сишао с ума; он је имао право. Осећао сам безумље у својој крви, осећао његове искре у мозгу. Дакле ја морам да умрем! Наравно! И ја понова пођох лаганим, мрачним кораком, Дакле, ето какав је мој крај!

Одједном ја понова застајем. „Само не затвор! — говорим ја: — само не то!“ Бејаш готово промукао од страха. Молио сам се, преклињао све светитеље да ме не ухапсе. Опет бих доспео у општинску кућу, затворили би ме у какву мрачну собу где нема ни искрице светлости. Само не то! Било је других отворених излаза, којима још нисам прибјегавао. И ја ћу прибећи њима; бићу брижљивији, даћу себи рока и ићи ћу неуморно од куће до куће. Било је, на пример, музичко стовариште Сислера, тамо никако нисам био. Ипак се нашло средство... И ја сам ишао и говорио, док понова нисам довео себе до тихих суза жалосница. Само да ме не ухапсе!

Сислер? Можда је то неко упућивање озго? Његово ми је име пало на ум без икаква основа, и он је становао тако далеко; но ја се навраћам до њега, поћи ћу полако и одмараћу се гдекад. Познајем то стовариште, често сам бивао у њему, куповао сам ноте у добро доба. Да затражим пола круне? То га може збунити; затражићу читаву круну.

Уђох у дућан и упитах за газду; показаше ми његов кабинет. Ту је седео човек, елегантан, одевен по моди, и прегледао неке хартије.

Ја промуцах оправдање и изложих ствар. Због беднога стања принуђен сам да се обратим њему... Скоро хоћу да се расплачем пред њим... Чим добијем хонорар за новинарски чланак.. Учиниће ми врло велику доброту...

Још за време мога говора он се окрете столу и настави свој посао.

Када сам завршио, он ме косо погледа, заклима својом лепом главом и рече!

— Не!

Просто — не. Без икаквих објашњења. Ни једне једине речи!

Колена су ми силно дрхтала, и ја се наслоних на један мали лако-вани орман. Покушао сам још једанпут. Зашто ми је баш он пао на памет, кад сам ја становао далеко на Ватерланде-у? Заболи ме лева страна, и ја се почех да знојим. Хм!

— Ја сам, Бога ми, потпуно изнемогао, — рекох ја: — по несрећи, сасвим сам болестан; зацело неће проћи ни два дана, а ја би био у могућности да вам вратим дуг. Хоће ли бити он тако добар?

— Драги мој, зашто ви долазите мени? — рече он — Ви сте за ме савршено Х, који се ушуњао с улице. Обратите се новинама, где вас познају.

— Али само за вечерас! — рекох ја — уредништво је већ затворено, а ја сам врло гладан.

Он је упорно климао главом, климао је и даље, чак и кад је ухватих за браву.

— Збогом! — рекох.

„Ово није било упућивање озго,“ — мишљах ја и горко се осменух с онаке висине и ја бих могао да заповедам кад бих био на његову месту. Прошао сам један крај града за другим, одмарајући се с часа на час на степеницама. Само да ме не ухапсе! Страх од затвора гонио ме је за све време, није ми ни за тренутак дао мира; опазивши на путу жандарма, ја сам се сваки пут завлачио у какву споредну улицу, да бих избегао сусрет са њим. „Сада ћемо одбројати сто корака, — рекох ја: па ћемо опет да покушамо срећу! Та негде ће испасти за руком..“

То беше неко дућанче, у ком раније никад нисам био. Један прост човек за тезгом, иза њега канцеларија са порцеланском фирмом на вратима, претрпане робом полице и читав низ столова. Причеках док и последњи муштерија не оде из дућана, — једна млада дама с рупицама на образима. Како је изгледала срећна! Нисам хтео да на се обратим њену пажњу и окретох се.

— Шта желите? — упита момак.

— Је ли газда код куће? рекох ја.

— Он је отишао у планине, на Јотунхајм, — одговори он. — Је ли каква важна ствар?

— Треба ми неколико пара за хлеб, — рекох ја, трудећи се да се смешим. — Гладан сам, а немам ни пребијене паре.

— Онда смо подједнако богати, — рече он и поче доводити у ред свежњеве предива.

— Ах, не терајте ме — само не сад! — рекох ја, охладневши целим телом. — Ја, одиста, већ умирем од глади, — већ је неколико дана, како ништа нисам јео.

Најозбиљније, ништа не говорећи, он поче један за другим да изврће све џепове. — Ја ваљда нећу да му верујем на реч, шта ли?

— Само пет пара, — рекох ја. — И кроз два дана добићете десет.

— Драги мој, ви хоћете да украдем из фијоке? — нестрпељиво упита он.

— Да, рекох: — узмите пет пара из фијоке.

— То није у мом карактеру, — заврши он и додаде: — И допустите ми да вам кажем да је сад већ време да завршите.

Изиђох, болестан од глади и сав у ватри од стида. Не, доста је! Отишао сам, одиста, и сувише далеко. Држао сам се толико година, био сам несаломљив у овако тешким часовима, и сад одједном понизио се до грубога просјачења. Сам овај дан умрљао је моју мисао, ударио на моју душу жиг бестидности. Нисам се застидео да изазивам сажаљење и да плачем пред једним најбеднијим дућанцијом. И до чега је то довело? Зар нисам као и пре тога остао без парчета хлеба? Дошао сам дотле да сам постао одвратан самом себи. Да, сад је неизбежно потребно учинити томе крај! Баш у то време затварала се капија мога стана, и требало ми је да се пожурим, ако нисам желео да ту ноћ проведем у општинској кући...

То ми је дало снаге; нисам хтео да ноћим у општинској кући. Нагнувши се унапред целом телом, ослањајући се руком о леви бок да бих у неколико ублажио пробадање, батргао сам се даље, не скидајући очију с тротоара да се моји могућни познаници не би морали склањати од мене, и хитао сам ка стражарском броду. Хвала Богу, на то роњу Спаситеља беше тек седам часова, и остајало ми је још три часа, док затворе капију. Како сам се уплашио!

Дакле, све је било покушано, учинио сам све што сам могао. „Како ипак ни једанпут не имадох среће целог дана!“ мишљах ја. Кад бих ово испричао коме, нико не би поверовао, а кад бих ово описао, рекли би да је све ово измишљено. Ни једанпут! Дакле, ништа нећеш учинити; само не падај више у жалосни тон. Пфуј, то је било одвратно, уверавам те, ти ми уливаш одвратност! Свака је нада, дакле, ишчезла. Уосталом, зар не може да се украде прегрш овса из коњушнице? Једна бразда светлости, искрица — знао сам да је коњушница била затворена.

То ме није дирало и лагано пођох правцем што води кући. Осећао сам жеђ, на срећу, први пут целога дана, и нишао сам и тражио, где бих се напио. Отишао сам и сувише далеко од тржишта, а у какву приватну кућу нисам хтео да улазим; могао сам, баш, да се притрпим до повратка кући; то ће изнети четврт часа. Још не знам хоћу ли поднети гутљај воде; мој желудац већ ништа није подносио, смучавало ми се чак и од пљувачке, коју сам гутао.

А дугмад? Још нисам кушао срећу с дугмадма? И ја сам се смешио. Можда ће се ипак наћи излаз! Нисам сасвим проклет! Разуме се, за њих ћу добити десет пара, сутра ћу негде добити још десет, а у четвртак

ће ми се платити хонорар за новинарски чланак. Треба ми само да прикупим снагу, па ће све проћи добро! Збиља, како сам могао да заборавим на дугмад! Извадих их из џепа и разгледах их, продужујући пут; очи ми потамнеше од радости, нисам видео целу улицу, којом сам ишао.

Како сам добро знао један велики подрум, моје уточиште у тамне вечери, мога крвопијцу — пријатеља! Ствар за стварју, све моје имање ишчезло је ту, моје домаће ситнице, моја последња књига. У своје лицитацијоне дане ишао сам тамо те гледао и радовао се сваки пут када се чинило да су моје књиге пале у добре руке. Мој сахат био је код уметника Магелсона, и ја сам се готово поносио тиме; календар са првим песничким покушајем купио је један познаник, а мој огртач пао је у део једном фотографу, да би га давао у најам у атељеу. Тако да се ни овако ни онако никако није могло да приговори.

Уђох, држећи дугмад у руци „Чикица“ је седео за својим сточићем и писао.

— Није ми хитно, — рекох ја, бојећи се да га не пометем и не ражљутим својим говором. Глас ми је звонио тако страховито глухо, да га и ја сам нисам познао, а срце ми је ударало као маљ.

Он приђе к мени с обичним осмехом, метну на тезгу обе руке са длановима горе окренутим и гледаше ме у лице, не говорећи ни речи.

— Донео сам које шта и хтео бих да питам хоће ли му требати... ова ствар ми је сметала код куће, уверавам вас, савршено ме мучила... неколико дугмади.

— Шта, шта, каква дугмад? — И он се загледа право у моју руку.

— Да ли ми он може дати неколико пара за њих? Колико он сам налази за добро... По његовој оцени...

— За дугмад?

И „Чикица“ ме избезумљено погледа.

— За ту дугмад?

— За цигару, или како он хоће. Пролазио сам туда па свратио да питам.

А стари зеленаш прште у смех и, не говорећи ни речи, врати се своме сточићу. Ја сам стојао. Ја се, баш, нисам много надао, али ипак сам рачунао на могућну помоћ. Ово кикотање било је смртна пресуда... Зар се не би могла удесити ствар, додавши наочари?

— Ја сам, наравно, готов да придружим своје наочари, то се само по себи разуме, — рекох ја и скидох наочари. — Свега десет пара, или пет, ако му је по вољи?

— Па ви знате да не могу да примим ваше наочари, — рече „Чикица“: — већ сам вам раније говорио.

— Али мени је потребна поштанска марка, — глухо рекох ја: — не могу да пошаљем писмо које треба да напишем. Марку од десет или од пет пара, како је њему згодније.

— Бог с вама, идите својим путем! — одговори он и махну на ме руком.

„Добро, нека тако буде!“ — рекох ја себи. Махиално метнух наочари, узех дугмад и изиђох, пожелевши лаку ноћ и затворивши за собом врата, као и увек. Дакле, више се нема шта радити! На вратима од степеница ја застадох и још једанпут погледах у дугмад. — „Он баш неће да их узме! — рекох ја: — и ако су скоро нова; ја то не могу да разумем“.

Док сам стојао у недоумици, поред мене прође некакав човек и упути се доле у подрум. У журби он ме олако дотаче; обојица се изви-нисмо, и ја се окретох и погледах за њим.

— Како, зар си то ти? — рече он одједном на дну степеница. — Он се успе горе, и ја га познадох.

— Господе, какав изгледаш! — рече он. — Шта си овде радио?

— Ах, послови! И ти ћеш тамо, видим ја.

— Јест. Су чим си ишао тамо?

Колена су ми дрхтала, наслоних се на зид и пружих руку с дугмадма.

— Шта, врага? — узвикну он. — Не, то је већ и сувише!

— До виђења! — рекох ја и хтедох да одем, осећајући сузе у грудима.

— Не, чекни часком! — рече он.

Зашто да чекам? Та и он сам имао је „чикици“, можда је носио свој заручни прстен, гладовао неколико дана, задужио се код газдарице.

— Хоћу, — одговорих ја: — ако мислиш скоро...

— Разуме се, — рече он и узе ме за руку: — но морам нешто да ти кажем, ја ти не верујем, ти си идиот; боље ти је да поћеш заједно са мном. Ја сам разумео шта је он хтео, одједном се понова осетих мало увређен и одговорих:

— Не могу! Обећао сам да у седам и по будем у улици Бернта Аркера, и...

— У седам и по, тачно! Но сад је већ осам. Не, ја држим сахат у руци, и треба да га однесем у подрум. Дакле, хајде са мном, гладни грешнице! Израдићу ти да добијеш бар пет круна.

И он ме гурну у врата.

(Прев. В. Ј. Р.)

(Наставиће се)

ИЗ ПОЛУПРОШЛОСТИ

Теразије

Све до четрдесетих година, центар је српске престонице био плато над Савом, на коме се данас уздиже Саборна Црква. Двор, митрополија, црква, српска кафана, школа, пошта, штампарија, све се то било сабрало на ускоме простору од шанца који се спуштао где су данас степенице па до бивше касације. На Сави је био тада сав живот и сва трговина и то је Кнеза Милоша привукло томе средишту, за које се веровало да ће и остати центар будуће престонице. Једне немачке новине од 1834. године а у једноме допису из Београда, чак пишу и помињу ту намеру, велећи: „Изван бедема Београда, крај Саве, много се сад зида. Кнез Милош оће, као што се говори, нови Београд овде за своју резиденцију да оснује“.

Но тада измеђ горњег дела резиденције и Саве нису постојали ови данашњи камени степени, већ се слазило једном врло косом стрмени измеђ куће пок. проте Вујића и Станимировића. Када се поводом смрти Кнеза Милоша сабрала у Београд сва фамилија Обреновића, била је ту и Перка Бајићка. При одласку испратио је на лађу и сам Кнез Михајло, а при повратку с лађе он зажели да се пешке попне до Саборне Цркве да би се лично уверио о тешкоћи саобраћаја измеђ вароши и Саве. Том приликом он је наредио да се одмах праве данашње степенице и то о његовом трошку.

Центар се српске престонице из овога краја пренаша на Теразије тек са доласком на престо кнеза Александра Карађорђевића, а рећи ћемо којим поводом и зашто, пошто са две три речи објаснимо претходну историју Теразија. У Београд је довођена вода са Булбулбудера и са Малог Мокрог луга. Вода је та спровођена кроз зидане водоводе (ђеризе) од којих је онај први булбудерски ишао кроз Палилулу, Митрополитову башту, преко Скадарске улице на Чукур-чешму и Сака-чешму па ка граду. Други ђериз је ишао преко Енглезовца, Цветног Трга, поред Двора, Теразијама крај Руског Цара па на делиску чешму (данашњи плац академије наука) на Грчку Краљицу па у град. На узвишенијим тачкама тих водовода, Турци су подизали високе резервоаре (читаве куле) одакле се вода разводила лево и десно у споредније цеви, и те су се куле звале „теразије“. Једна таква „теразија“ била је где је сад теразијска чешма, друга где је сада кафана „Руски Цар“ и трећа где је сада кафана „Грчка

Краљица*. Највећа је била ова на Теразијама која се најпозније и задржала те отуд и дала своје име читавом крају вароши

Та кула теразијска дуго је стајала, јер ваља знати да су Теразије све до тридесетих године прошлога века биле пуст крај Београда. Шанца, који је ограђивао варош од „поља“, водио је преко данашњег позоришног трга и ту се свршавала варош. Ван тога шанца било је поље и баре. Какве су то баруштине и ритине биле најбоље показује то, што су тридесетих година београђани ловили дивље пловке тамо где је сад Краљев двор. Тих истих година (наредба од 26. фебруара 1834) Кнез Милош је наредио да се барут држи далеко „ван вароши“ на Баталцамији и на Баталцамији је, као месту врло удаљеном од вароши изношено и варошко ђубре, и то га је толико било да је полиција, због близине двора 1861 године решила да почисти Баталцамију и том приликом изнела отуд 170 кола ђубрета.

Када је четрдесетих година то место где је сад двор купио Стојан Симић с намером да га наспе и назиде кућу, београђани су му се смејали и називали га будалом која расипа лако стечено благо.

Тих година је и Кнез Милош све коваче и казанџије иселио из вароши и силом их натерао да се населе „ван вароши“, на празно поље на Теразијама.

Сви су добили бесплатне плацеве но с тим да их заграде. Многи су тада били и затворени и бијени зато што нису пристали да приме плац те да се троше да га заграде.

Илија Чарапић (син Васе Чарапића) као полицајац у Београду, под влашћу полицај-директора Цветка Рајовића, имао је нарочиту задаћу да дели плацеве на Теразијама. Ко год је пристао да загради, добио је плац; али тада многи ни на то нису пристајали.

Када је 1842 године ступио на престо Александар Карађорђевић, он није имао свога двора, јер сви дотадањи конаци били су својине Обреновића. Тога ради држава купи кућу на Теразијама коју је озидео Стојан Симић у бари, а коју је он лепо насуо. То је стари дворца који је после убиства Краља Александра порушен те Симић сагради себи другу кућу, садање руско посланство.

Премештајем двора на Теразије, премешта се и центар престонице и почну се тамо градити угледније куће; али је то ипак ишло врло лагано и постепено, и још су увек ту била поља на којима су гомила лежала воловска кола и стока. Чак 1856 године, један београђанин, који би хтео већ да се поноси Теразијама а не може, овако пише преко новина: „Шта су берлинске Липе“ (Unter den Linden) па шта и сами славни париски „Булевари“ према положају наши „Теразија“? Докле толики варошки и страни свет под берлинским „Липама“ и париским „Булеварима“ наислађе часове одмора ужива и сећа их се докле је год жив; ми промичемо кроз наше „Теразије“ овакве какве су сад, гди

се толика сељачка кола и волови по цео дан налазе. Та такој улици за љубав, Париз куће као градове руши и толике милионе издаје."

Овај љубитељ „Теразија“ а човек који је видео „Unter den Linden“ предлаже да се Теразије засаде, који је предлог тек много доцније 1860. године прихваћен те су тада засађени теразијски кестени.

Али и поред кестенова, које је и тада као и данас било тешко одржати, наше Теразије још нису личиле на „Unter den Linden“, ако ни због чега другог, а оно зато што је и у то доба још по Теразијама пландовала стока. Поводом тога „Видов-дан“ под 13. мајем 1861 године, овако цвили: „Заиста је жалосно погледати како су наши људи нехатни према добру и улепшавању саме своје вароши. Лане су по теразијској улици посађени кестени, с намером да се с једне стране улица улепша а с друге да временом имамо ту пријатну шетницу. При свему настојавању власти ипак је за ово годину дана више дрвета поломљено и пролетос су на њихова места друга посађена, па ево од то доба нема још ни пуна три месеца а већ видимо неколико дрва поломљених. А од куда то? Због наше нехатности, због неуредног поступка са стоком. Научили смо се стоку пуштати да по улицама пландује, па од тог непристојног обичаја не можемо никако да се одвикнемо.“

Но осим предлога да се Теразије засади кестеновима почело се у то доба и украшаваће Теразија. Стара чесма, лула утурена у кулу, врло је ружила Теразије, и држава се носила мишљу да ту подигне нову чесму. „Србске Новине“ од 1. јула 1858, говорећи о старој чесми, веле: „Приметити имамо да је некада била реч и о томе као да ће само високо правитељство наше речену чесму изнова подићи с неким спомеником“. Али та идеје оста неизведена, па је 1859 године, по своме повратку у Србију прихвати Кнез Милош који се реши да је о своме трошку дигне а у славу повратка своје династије. И он положи темељ данашњој теразијској чесми 18. јула 1859. године, а доврши је 1860 године која је година и на чешми означена.

Одмах те године, пошто је и чешма подигнута, отпочело је на Теразијама и наглије зидање кућа, тако да је с пролећа 1861 године једновремено почело на Теразијама зидање 29. нових кућа и то 22. од тврдог и 7. од слабог материјала.

А када је 1862 године отпочело разоравање шанаца и спајање унутарње старе и спољне, будуће вароши, онда је зидање на Теразијама све више напредовало.

За мало времена и Теразије ће украсити Доситијев споменик. Но и тај украс, као идеја, није ни мало нов.

Још Априла месеца 1851 године, покреће „Војвођанка“ питање о подизању споменика Доситеју па, како је већ у то доба говорено и о подизању велељепне чешме на Теразијама, то тај лист предлаже да се на врх чешме подигне Доситијева штатуа.

Ове ће се, 1912 године, извети још једна жеља изречена још пре

педесет и пет година. Једновремено са Доситијевим спомеником који ће красити Теразије, подићи ће се и споменик Карађорђу а „Шумадинка“ је у своме 4. броју од 1857 године овако писала: „Први споменици на које Срби, нарочито у Србији, треба да мисле, то су Карађорђу и Доситију. Први је основао темељ државе, други је основао темељ књижевности“.

Герхард Геземан

ПРЕ ДВЕСТА ГОДИНА

Историске сведоџбе из године 1732 о веровању у вампире код Срба

Године 1732. појавиле су се у бечким новинама „документоване вести“ о појави вампира у Србији. У круговима немачких научара то је тада начинило велику сензацију, као што сведоче многобројни списи о томе, а који су се већином појавили још исте године. Осим чланка који је мени овде послужио за извор, пошто је он и био повод осталим списима, нашао сам у библиотеци у Волфенбитлу у Берлину још седам чланака о истом предмету.* Натпис изворног списка гласи:

Acten-massige und umständliche Relation von denen Vampiren oder Menschen-Saugern, welche sich in diesem und vorigen Jahren, im Königreich Servien herfür getan. Nebst einen Raisonement darüber und einen Hand-Schreiben eines Officiers des Prinz-Alexandrischen Regiments, aus Medvedia in Servien.

An einen berühmten Doctoren der Universität Leipzig Gedrukt 1732.

* Списи изашли поводом поменутог дела:

- 1.) Der eingeschlichene, nun aber wieder ausgemerzte dritte Theil des Menschen. von *Gottlob Heinrich Vogt* medic. pract. (Leipzig bey Aug. Martini. 1732.)
- 2.) Kurtzes Bedenken von denen acten-maessigen Relationen wegen derer Vampiren...
- 3.) Curiose und sehr wunderliche Relation, von denen .. Vampyr... von *W. J. G. E. a. 1732.*
- 4.) Vernuenftige und christliche Gedanke u über die Vampirs etc. r. *Joh. Hhristoph Hasenberg*, Rector der Justitz-Schule zu Gaudersheim. (Wolfenbüttel 1733. b. Meissner.)
- 5.) Pitonei, Besondere Nachrichten von denen Vampiren. (Serpz. 1732).
- 6.) Auserlesene Theologische Bibliothek P. LXII art. 4. (steht ein Bericht:) „Eudoxi von einigen Schriften, die Vampiren betreffend“.
- 7.) Gutachten der Berliner Akademie aus demselber Jahre. Ausicht über die Vampire

und zu finden bey August Martini, Buchhandler auf-dem alten Neumarkt an der Ecke des Gewandgässchevs.

Списи су ови двојном занимљиви, најпре чисто фолклористички, као историски датиране вести, забележене од очевидаца на месту где се догађај десио, затим као објашњење тадашњих научара, показујући нам тадашњу психологију њихову. Пошто ни једном од ових научара, исто ни колико српским сељацима и не пада на памет да посумњају у реалност вампира и њихових недела, то се они труде да их научно објасне.

Навешћу најпре „документовану вест“ у њеној суштини:

Беч 5 Марта (белешка на Бечких новина 1732). „Како се говори, Њихово Царско Величанство узело је последњи случај с вампирима или како то гласи у језику илирскоме „крвопилцима“ (Blutsauger) као врло важан, те је наредило да се разним универзитетима... пошаљу резолуције... да донесу своје мишљење о томе. Пошто су пак стигла ближа обавештења и то од стране очевидца, који је присуствовао истрази те ствари и извештај о томе својеручно потписао, то држимо да неће куриозном читаоцу бити непријатно да му их саопшtimo.

Акџи од 4. јануара 1732.

У селу Медвећи у Србији.

„Пошто се пронела вест да су у поменутом селу такозвани вампири неколико лица удавили исисавањем крви, то је по наредби врховног команданта предузета ова истрага и преслушани су од шталатерске хајдучке дружине капетан Грожић, Хаднах барјактар и најстарији хајдуци сеоски. Ови исказују једногласно да је, отприлике пре пет година овдашњи хајдук по имену Арнаут Павле сломио врат, навшн с кола са сеном. Овај је за живота често казивао како га је код Косова у турској Србији мучио вампир. Зато је он појео земље с вампирава гроба и умрљао се крвљу његовом, да би се опростио тога зла. Двадесет или тридесет дана после његове смрти, стану се неки људи тужити да их мучи овај исти Арнаут Павле као и то да је четири лица доиста удавио“.

Да би се утврдило ово зло људи су, по савету свога Хаднака, ископали истога Павла четрдесет дана после његове смрти и нашли су га сасвим нераспаднута. Свежа му је крв цурила из очију, носа, уста и ушију. Стари нокти на ногама и рукама отпали су му, а нови су му порасли. Пошто су они из тога увидели да је он прави вампир, то су му по обичају, ударили колац у срце, при чему је он гласно цикнуо и просуо од себе много крви, и они су тело потом спалили још истога дана....

Даље казују људи да сви они које вампир удави морају се и сами повампирити... јер, додају они, пошто овај Павле није нападао само људе већ и животиње те им крв сисао, а људи су јели месо од таквих животиња, то мора овде бити још вампира. Није без ичега што је у року од три месеца помрло 17 које млађих које старијих лица, међу њима неки и без икакве претходне болести након два, три дана.... Тако јавља Хајдук

Јовица да је његова снаха Станојка пре петнаест дана легла да спава чила и здрава. Око поноћи потужила се како је око врата давио Милоје, хајдука син, који је умро пре девет недеља. Она је при том осећала болове у грудима. Трећег дана умрла је.

По том смо идуће ноћи пошли на гробље да откопамо сумњиве гробове и лешеве да прегледамо, при чему се нашло:

1. Жена Стана, 20 година, укопана пре два месеца, потпуно нераспаднута.

2. Жена Милица, 60 година, укопана пре 20 дана потпуно нераспаднута. Ова Милица по казивању људи прва је почела вампировати, пошто је јела меса од овце коју су вампири удавили.

3. Једно дете од осам дана.

4. Хајдуков син Милоје, од 16 год.

5. Седамнаестогодишњи син неког хајдука.

6. Једна десетогодишња девојчица.

7. Жена Ружа, 30 година, са својим дететом од осам дана.

8. Хаднакова жена Милосава, с дететом од осам месеци.

9. Слуга каплара Рада.

10. Овдашњег барјактара жена и дете.

11. Станко, хајдук.

12. Милоје, хајдук.

13. Станојка, жена једног хајдука.

По истрази, свима су вампирима осечене главе и заједно струпинама спаљене. Пепео је бачен у воду. Иструлели лешеве опет су закопани.

Потписали су ово и потврдили: Ф. Кетвиц, заставник поручник, Битмер, поручник. Јохан Фликингер, региментски војни лекар.

Ф. Кетвиц сад, како он вели „као љубитељ истине“ обраћа се у Лајпциг и пита: да ли је ово

симпатетично

или ђаволско

или астралних духова

} дејствовање.

У своме писму, датираном у Београду, 26. јан. 1732. додаје он још „за високо ученог Г. Др. у Лајпцигу“: Наишао сам на важне податке у селу Куклини. Ту је двојицу браће ноћу мучио вампир. Бдели су они тада на смену. Кад се отворе врата и појави се нешто као пас. Они га викну те оно ишчезне. Али се обојица успавају и оно је одмах једноме од њих сисајући начинило црвену пегу под десним уветом. И он умре за три дана. И што је најгадније: тек што је укопан, дође на ноћ својој жени и проведу ноћ као обично. Жена то одмах сутрадан исприча сесоском Хаднаку и каже да се „он“ притом понашао сасвим као за живота. Она од тога и затрудни и по одређеном року роди наказно дете као комад меса. После три дана оно се скобитлало као кобасица.“ —

Од поменуте литературе по овом случају вреди размотрити само објашњење оног „високоученог доктора“ у Лајпцигу, коме је Ф. Кетвиц,

„као љубитељ истине“ послао своје писмо из Београда. Остали се губе у плитком рационализму и исмевају лајпцишког доктора. Овога је пак вредно чути баш због тога што он за основ својих разлагања узима преставу у души коју је Вилх. Вунт у IV св. своје *Психологије народа* (Лајпциг 1910) поставио као основ прастарог дуализма. Лајпцишки доктор дели човека на: *тело*, *душу* и *дух*. Тело је пролазно; душу је човеку Бог удрунуо — по Мојсију I књ. постања. Она је специфично божанске природе и враћа се Богу после смрти човекове. — Вунт то назива „удахнута душа“, коју примитивни начин представљања и данас замишља као дах, као „ваздушић“. Вунт поставља разлику између ње и „телесне душе“, душе која је везана за тело као свога носиоца. Оваква престава се јавља н. пр. у „злим очима“, то је душа у оку. И крв може бити носилац ове телесне душе н. пр. у нашем случају где наш аутор објашњава вампира као „душу у крви“. Он наводи књигу постања 9. ст. 4, 5. „Не једите меса које још живи у крви својој!“ — Јова 24, 12. Наводи даље где се вели: да душе убијених вапију због повреде *њиховог сјанишћа* „јер је живој *шела* у крви“, Лев. 17, 10, што се у стиху 14. изрично понавља. Ово прастаро психолошко схватање народно поткрепљује аутор експериментима енглеских психолога тадашњег доба. — Човек кад умре, душа његова одлази Богу, његов дух (та стравична телесна душа) продужава да живи код људи који имају вампирске протеве — живи у крви и као капљица воде у мору, сиса себи равне *и то је вампир!* Зато се он и не распада. Зато може да виче. И Авелова крв вапијаше к небу, кад га Каин уби. — Осим тога то је и велики мајстор Парацелзус у *Fragm. de virtute imaginativa* експериментално доказао. Он је пустио крв неколицини лица и кад је једно, случајно, умрло, заурликало је његова крв у лабораторијуму. Сутрадан је алхимичар нашао у тој реторти мртвачку главу! — У осталом српски сељаци имају потпуно право што кроз срце прободу вампира коцем, јер је то једино што убија душу у крви па и вампира“. —

И противнички списи знају за многе сличне догађаје из Крајине, Славоније, из Пољске па чак и са острва Киоса, али је најлепши пример овај забележен у Медвеђи (у Србији) на који се сви они враћају.

Прев. М. М.

ДРУШТВЕНА ХРОНИКА

Ситуација

Као год што свака жена коју сретнете болује од нервозе а свака друга од мигрене, тако видите од прилике и ми патимо од ситуације. Видите весела вам жена и цвркуће по кући као да ће сутра поћи у бању, а кад пред вече, тек наслонила главу на руку, преврне очима и тешко уздише.

— Шта ти је? — питате је.

— Мигрена, боли ме глава хоће да прсне.

Е тако видите и ова наша весела Србијица, мало мало па тек наслони главу на руку, преврне очима и тешко уздане.

— Шта ти је? — питате је.

— Ситуација — вели вам — опет ме спопала ситуација!

И одиста, ситуација је наша стална, наша заразна болест. Таман мислите, излечили смо се од једне и као придигли се мало, а оно спопадне нас нова ситуација. И, разуме се, као свака тежа болест, и ситуација повлачи за собом вазда компликација, те често пута нас и забрине и снужди, поред свега тога што смо ми врло јаке грађе, те смо већ многе и многе ситуације преболевали.

Кад би ме питали којој болести је најсличнија та наша болест, ситуација, ја вам не бих умео тачно да одговорим. Она је на пример донекле слична инфлуенци због несвестице која нас приликом разних ситуација хвата, па је слична и мигрени због главобоља које нам разне ситуације задају а слична је и грчевима, јер збиља наићу и такве ситуације које нам чупају утробу и због којих се превијамо и завијамо као удовице на седмодневном парастосу.

Проучавајући ту државну болест, названу ситуација, ја сам дошао до уверења да се она појављује у оба вида, т. ј. и као спољна и као унутарња болест. Зато ћете често и чути да час болујемо од спољне ситуације и час од унутарње ситуације, па се према томе разнолико и лечимо. Ако болујемо на пример од спољне ситуације тада нам преписују или хладне крпе или трљање или топла купатила, а ако болујемо од унутарње ситуације преписују нам или изборе, или да прогутамо какав зајам или ма што тако што радикално лечи.

И ма да сам напред нагађао којој је болести наша државна ситуација најсличнија, ипак бих рекао да је грчевима. Не по томе што нас мучи и што се због разних ситуација превијамо и увијамо као црви, већ због тога, што те наше државне грчеве стално прати — криза.

Причао ми је лекар пријатељ како му је дошао сељак да га лечи.

— А шта ти је, пријатељу? — запито га је овај.

— Имам много столице! — пожалио му се сељак.

Е, видите, то би могли да одговоримо и ми за ове наше кризе које су већ дијаретичне и које долазе од грчева које нам залају ситуације.

— Имамо много столице! — могли би и ми рећи и када би рекли ми би одиста сушту истину исказали. Јер да немамо тако много столица, као што су на пример министарске, па саветничке, па посланичке столице, онда можда не би ни боловали тако често од кризе нити би нас грчеви ситуације мучили толико по стомаку.

У овом моменту ми опет имамо једну нову ситуацију, и према дијагнози коју су поставили лекари, утврђено је да је то унутрашња болест. Изгледа чак да није обична, већ тешка ситуација. То се да закључити по томе што се око болесничке постеље искупила цела породица и радикали и самосталци и напредњаци и националци и брижно се саветују. А и билетени, који се сваки дан издају наговештавају да је болест озбиљна. Ево примера ради само неколико билетена од неколико последњих дана:

Београд 17. Априла: Ситуација врло озбиљна и доста тешка, пражена сталним грчевима и трзавицама. Температура још нормална.

Београд 18. Априла: У ситуацији настало је знојење, температура се попела нагло.

Београд 19. Априла: Знојење врло велико, трзавице сталне, температура променљива, криза неизбежна, забринутост оншта.

И кад вам тако гласи билетен на сам дан отварања Народне Скупштине онда већ можете мислити како је у ствари. Отуда ће те и видети како су се растрчали сви ближи и даљи рођаци, сви радознали људи, политичари и новинари, те нервозно распитују:

— Шта је, како је ситуацији?

— Па.. има изгледа, уздамо се у Бога, нису све наде изгубљене! — одговора вам ситуацијин најблажи рођак, члан владине већине.

— Шта је, како је ситуација? — питате самосталца.

— Никако, нема никакве наде. То није обичан назеб који је влада сад задобила, па да га истера једном кијавицом, него је ово брате назеб до костију, од којег ће вући ремаатизам целог живота.

— Шта је, како је ситуација? — питате напредњака.

— А како ће јој и бити кад је целог живота сама себи о глави радила. Не гледа шта једе него само ждери, ждери, ждери. Е па то једног дана мора да се плати.

— Шта је, како је ситуација? — питате националца.

— Никако, не ваља, већ је у агонији.

Али по свима знацима и по свима казивањима излази на крају крајева да ситуација пати од назеба у стомаку. И вероватно мораће као последње средство узети што год на чишћење. Дај Боже да бар после тога добијемо чисту ситуацију.

Бен-Акиба

ПОЛИТИЧКИ ПРЕГЛЕД

Мароко — Италијанско-турски рат

Побуна у Фецу показује, да Француска има још дуго да се бори, док потпуно не учврсти свој протекторат над Мароком, и сад се тек види, да успех, који је Француска постигла у преговорима са Немачком у Мароканском питању, није још дефинитиван. Да би своју превласт у Мароку учврстила, Француска је прво приступила стварању мароканске војске, која се формално сматра за султанову, али у рукама француских официра инструктора и врховном командом једнога францускога генерала, који је у исто доба и марокански министар војни. Мароканску војску састављају: 1) султанова гарда, која се састоји из једног батаљона црнаца од две чете и једнога батаљона од четири чете, једнога ескадрона црнаца са два вода и једнога ескадрона са четири вода, једне брдске батерије од четири топа и санитетског одељења; 2) мароканска армија, која има девет батаљона пешадије, пет ескадрона коњице, четири, батерије две чете пионира, возарски ескадрон и потребне административне и санитетске јединице.

Међу овим војницима, којима командују француски официри избила је побуна, због неких ситница како се званично јавља; у ствари због мржње коју Мароканци осећају спрам Француза, који им одузимају независност.

Ова побуна као и непрестане борбе које Французи воде противу племена, која су противна султану и француском протекторату, нагнале су француску владу, да предузме једну меру, која је на првоме месту необична, а на другом месту која може бити фатална по републику. До сада врховна француска власт у Мароку није била централисана: формално је представник Француске у Мароку био француски посланик на мароканском двору, али су сем њега и независно од њега имали велике компетенције командант шерифових трупа, командант окупационих трупа, командант трупа на реци Мулуџи и т. д. Ова децентрализација показала се као веома штетна, и с тога је француска влада 16. априла наименовала за францускога комесара резидента у Мароку, прослављенога војсковођу и победиоца племена Шауја, генерала Лиотеја. Досадањи француски посланик у Мароку Рењо биће опозван, а његово ће место заузети комесар резидент, који ће бити не само представник Француске у Мароку већ и њен прави намесник. Колико је ова мера од несумњиве користи по учвршћивање францускога господарства над Мароком, толико

је у исто доба и опасна по републикански режим у Француској. По примеру Наполеона или римских војсковођа може какав победоносан и амбициозан генерал увек бити у стању да створи диктатуру или да обнови монархију у Француској.

Француска нема само да се у Мароку бори противу бунтовничких племена, већ је и у озбиљном сукобу са Шпанијом. По уговору од 1902. године, Француска је уступила Шпанији готово трећину Марока, цео северозапад, између река Мулује и Серфуа, са Фецом. Доцнијим уговором од 1904. сфера Шпанскога протектората смањена је, али Французи би хтели да је још више смање, нарочито због жељезничке пруге, која има да води из Тангера у Фец, и која је по Французе од врло велике важности. Енглеска потпомаже шпанске захтеве, јер је њој милије, да Тангер, који је готово преко пута Гибралтара буде у рукама једне мање силе као што је Шпанија, која представља слабију опасност по енглеску надмоћност у Средоземном мору. Француски су листови врло незадовољни оваквим држањем Енглеске, и једино обзирају спрм „срдачнога споразума“, уздржавају их од оштрије полемике са Енглезима.

Исто је тако Енглеска мало наклоњена Италијанима, који своју акцију сада преносе у Јегејско море. Међу тим нерасположење великих сила, чија се трговина за сада а доцније и политички интереси штете, неће ни мало уздржати Италијане да што јачим мерама принуде Турску на закључење повољнога мира. Италијани су заузевши острва Стампалије створили базу за операције у Јегејском мору, и по свима знацима судећи, они ће ускоро или почети нападати на азијска пристаништа или форсирати пролаз кроз Дарданеле.

Dr. J. B. J.

КЊИЖЕВНИ ПРЕГЛЕД

Књига борбе и живота

Прока Јовкић

И ако нам је дошао из Новог Света, земље „невероватних могућности“ и великих сензација, Г. Прока Јовкић нам не доноси у поезији ништа ново. Он није модеран ни у добром ни у рђавом смислу те речи, и остаје у традицијама, идејама и схватањима наше раније поезије. Оно што нам је он, као талентован и млад човек, донео из Америке, то је огромна енергија и борбени темперамент тамошње расе. И то се најбоље види на његовом књижевном раду, који је за наше прилике и

наш темперамент неозбиљно велики. Релативно врло млад, са својих двадесет и неколико година, Г. Јовкић је издао три књиге, сваку са сто и више песама, и он је већ данас — нећемо се преварити ако то кажемо — наш најплоднији лиричар.

Г. Јовкић нам неће замерити, ако изразимо сумњу да ће та велика фабричка продуктивност његова духа допринети квалитету његове поезије и осигурати му у литератури место које би му по његовој душевној експанзији и таленту можда припадало. На страну то што је младом човеку, већ зато што је млад, потребно више скрупула и критике у раду; велика и брза продукција несумњиво шкоди, и код највећих талената, квалитету израде; и велика енергија је, нарочито у уметности, достојна сваког поштовања само онда када је употребљена на усавршавање примерака, а не на множину и број примерака. Шта вреди једном данашњем српском песнику што ће за собом оставити пет хиљада песама, кад од тих пет хиљада, после пет година, неће се ни пет читати са задовољством? Кад би се од књижевнога рада у нас могло живети, или бар животарити, онда би и била оправдана та продукција, која би задовољавала велику, свакодневну потребу књижевне публике. Овако, за нашу малу „књижевну пијацу“ та американска продуктивност је уопште незгодна из књижевних као и из практичних разлога.

Поезија Г. Јовкића није модерна, као што смо рекли. Желећи да она буде модерна, ми не желимо да пође за јевтиним ефектима, настраностима и ђудима књижевне моде, него да буде прожета *схватљивим* модерне поезије, која је аналитичко-реконструктивна по својим методама, а спиритуалистичка по свом основном схватању. Данашња лирска поезија је у интимној вези са психологијом, и, по тачној речи једнога од наших модерних песника, најближа је Метафизици. Поезија Г. Јовкића не зна за нијансу, не улази у суштину осећања, не познаје душу људи, а најмање улази у „душу ствари“. У целој збирци Г. Јовкића читалац се сусреће са једном целом серијом старих, познатих и врло општих осећања и мотива, срећније или слабије изражених; али кад се прочита цела ова књига песама, осећа се само умор од толиког броја стихова и сликова, али глад савести и осећања модерног човека остаје и даље.

То одсуство интимнијег, дубљег и према томе јачег осећања главна је мана ове књиге, која није рђава. Јер Г. Јовкић показује лепих особина не само по фактури стиха, него и по симпатији за многе ствари и појаве, која његовој поезији даје извесан хуманитаран дах, и нежност једног филантропа, и веру једног апостола у вечито царство Правде и Слободе. Затим, у овој „Књизи Борбе и Живота“ има лепих патриотских акцената, помућених, у неколико, неким неодређеним космополитизмом једног радника, има реминисценција из наше народне поезије и оживљавање националних легенди и традиција — ствари и тенденције које су пре за препоруку него одбацивање.

Напоследку, „Књига борбе и живота“ је добила име по једној неодољивој потреби за борбом и жељи за животом, осећањима недовољно израђеним, али јако наглашеним, врло разумљивим и увек модерним код једног човека и песника, али нешто старинско, фанфаронски и несугестивно изказаним у књизи Г. Јовкића.

Неколико примера поезије Г. Нестора Жучног (пишчев псеудоим ранијег датума) показује да је ова поезија одиста жучна, управљена против свих угњетавања у корист свих „понижених и увређених“:

„Сваког јој дана у досадном раду.
Судба по комад затре срца жива;
Дневне јој бриге живети не даду;
Младост и љубав — све се од њих скрива.

У фабрику је дали јоште младу...
Зар ту да пева? И ту зар да снива?...

Као што се види, тон је искрен, али су стихови без колорита, песма је без инвенције.

Г. Јовкић, уопште, нема колорита, и не мора га, најзад, за једну врсту поезије унутрашњег живота ни имати. Али је колорит за дескриптивну поезију, као и боја за спољни свет императивна потреба јасности. У дескрипцији визије Марка Краљевића (песма „Заробљени Марко“) опис је наиван и у једном гротеск-маниру:

„Мрско му чело брдом звати треба,
Подочњаци му к'о мора дубока;
А црне веђе к'о два црна неба,
И као сунца крвава два ока.

Дуги му брци к'о орловска јата,
Зелени пламен из ноздара бије;
А црне косе, као црна хата, (?)
Дебеле као бич и горске змије.

Хипербола је доста честа у „Књизи Борбе и Живота“, али је ретко кад успела, јер претпоставља спонтану јачину фразе и бриљантну фантазију, што у великој мери оскудева Г. Јовкићу.

У циклусима „Љубав“ и „Туђи животи“ има доста те наивне реторике и баналности, недопуштене једном скрупулозном уметнику. У том погледу карактеристични су пасуси из песме „Волови“ и „Куче“.

„Хајс, луда марво!“ — виче газда с бичем,
И као оштар нож сену му око —
„Гони и вуци! Тегли, гадна стоко!
Ти, недостојна и неслична ничем!“

(„Волови“).

„Грч те хвата, грзаш главу, мичеш ногом,
Агонија тресе ситне твоје кости.
Твоја смрт је клетва и узвик пред Богом
За све наше беде, неправде и злости“.

(„Куче“).

Не по мотивима и предметима, него по изради, те су песме недовољно успеле или сасвим неуспеле.

То није редован случај; и у овој збирци има сасвим добрих ствари, лепих песама, уметнички исказане, које се одмах примете.

Таква је једна мања песма, при крају збирке, „Откуп“ :

„Јутрос ми у душу дође немир неки
И преда мном живот мој ускрсну цео
И све што учиних и све што сам хтео,
Свију мојих жеља крајеви далеки“.

„И у томе часу, када срце плану,
А у души букну пламен свете ватре,
Ја осетих страсно, у сузи што кану,
Да се безброј срца у мом срцу сатре“.

Треба напоменути да су краће песме ове збирке, сразмерно и релативно, много боље, и да изгледа да Г. Јовкић често пређе дуге описе и постане причање, слабећи елементарну снагу осећања и инпунције, не дајући израђену концизну целину и кварећи ефекат који је песма у почетку имала. У вези с тим треба скренути пажњу да је у књизи на доста места поента доста покварена неправилном и слабом римом.

Једном речи, најновија збирка Г. Јовкића је једна добра књижевна сировина.

Сима Пандуровић

ПОЗОРИШНИ ПРЕГЛЕД

О режији

Питање о режији у нашем позоришту, приводи се, мало по мало, крају. После наименовања Г. Андрејева дошло је постављење првога указнога редитеља, што предсказује блиску ликвидатуру тога, још и замршенога питања, које је толико тешкоћа у прошлости стварало а толико брига за будућност задавало.

И ако је такво решење било наређено Уредбом, ипак како брзина тако и одлучност, с којом се приступило извођењу рефорама у овом правцу заслужују свако признање.

Но повољно решење овога питања у начелу истакло се још јасније срећним избором личности, којој је поверено да учини покрет у српској режији.

Г. М. Чекић је већ одавно познат у позоришним круговима као „позоришни човек“. Његова љубав према позоришној уметности, његово опште образовање, које је нешто сасвим ново на послу ове врсте, појачано још специјалним студијама на страни, све је то стварало од њега једног кандидата без такмичара за овај положај, те се због свега тога с разлогом од њега може очекивати нова ера у српској режији.

Његовим се избором Управа достојно комплетира и сад се може рећи: да онима којима је судба Народног Позоришта поверена, ништа не оскудева како у литерарном и артистичким образовању, тако и у социјалном васпитању и доброј вољи. Према томе, овако састављена управа може обележити један леп датум у Историји Српског Позоришта. Ја искрено желим, да се у очекивањима не преваримо.

Но ово је прилика, кад могу учинити и неколике генералне напомене о режији на српској позорници.

Погрешно би било схватање: да се режија састоји само из документованог, прикладног и укусног аранжирања позорнице. То је несумњиво потребно, и то је један добар део режије, али у томе не само што није сва режија, него у томе не лежи ни главни, неопходни део режије.

А до сада се код нас махом тако схватала режија.

Код режије је међутим главно: *приказ комада*, т. ј. учинити један књижевни производ што приступачнијим и што схватљивијим публици, која и гледа и слуша, али која више слухом докучује идеје пишчеве, но што може очима сагледати.

Зато је пре свега потребна: добра и тексту верна игра приказивача, а ова се састоји највише у доброј *дикцији*. Без дикције нема глуме. Све остало може бити: пантомима, песма, гимнастика и т. д. али глума никада!

Да би се, дакле, могло ваљано приказивати на позорници, ваља пре свега умети говорити. А то је баш оно, што су српски глумци до сада најмање умели.

Нова режија мора на то највише пажње да обрати. А ми предвиђамо, да ће на томе послу наићи на највеће тешкоће, јер ће ту имати да се бори са укореењеним рђавим навикама, које су, по несрећи, стекле као неко право, постале као некаква традиција у нашем позоришту. Нарочито ће бити тешко отргнути подмладак од шкодљивих примера. Млађи глумци у томе погледу, немају, на жалост, шта да науче од старијих, а младост је јако склона имитацији. Зато нова режија треба да посвети највеће старање: да се подмладак не подаје штетним утицајима, већ да се преда изучавању језика, његових особина и дикције. У тим студијама ће бити најкорисније што веће учење стихова из класичних српских драмских дела. Томе би много допринело и проширење српског репертоара, али не педантно — антолошки, него у ширем позоришном смислу.

Најзад, веома је важан задатак режије у одржавању хармоније и сразмере у игри. Редитељ треба да тежи да целина комада буде једра и округла, да приказивачи буду у сразмери и складу један поред другог према својим улогама, а не да један искаче на штету другог или целог ансамбла. Добра режија може постићи да са осредњим снагама даје округле и одличне представе, као што је случај нпр. у Загребу; рђава режија није у стању дати добре представе и са првокласним талентима, као што је био до скоро случај код нас.

Али ако би режија умела искористити све ове таленте, који се на српској позорници налазе, (и којих је вазда код нас било више но на другом месту) онда би ми у брзо уживали у уметничким представама, са којима се не би могле мерити оне са осталих југословенских позорница.

Управи је стављено довољно средстава на расположење; само од ње зависи: какав ће ранг београдска позорница заузети међу словенским позорницама.

Spectator.

УМЕТНИЧКИ ПРЕГЛЕД

Концерт Анри Мартоа у Народном
Позоришту 10. априла 1912 године

Концерт Анри Мартоа има се сматрати као прави триумф музичке уместности у овој сезони. Извођење разноврсног програма у коме смо имали прилике да чујемо и неколико стила, чине овог човека заиста генијалним. Са највећим ентузијазмом Анри Марто проповеда праву уметност широм целог света, понављам праву зато, што он није обичан виолиниста виртуоз нити пак уметник једностраних особина, него озбиљан, свестрано музички образован човек, који са одређеним смислом опажа стилове разних епоха и са сувереном интелигенцијом их интерпретира. Слушате ли га Тартини-а, Корели-а или композиције њихових савременика XVII столећа, ви ћете се заједно пренети у царство тих људи, који су живели само својом уметношћу. Његова виолина пева широке кантилене и ни једног потеза гудала без смисла. У ово доба нема још технике „ломовратних пасажа“. Ширина мелодијске линије је у највише случајева све.

Слушао сам 1897 године Марто-а на симфонијском концерту императорске конзерваторије у Москви, када је свирао концерат *Es dur* од Моцарта. Ентузијазам који је овладао публиком, не да се изгладити. Марто стилиста је и овде на висини. Моцарта, уметника јозефинскога доба, са свима нијансама доба перика и кринолина, Марто разуме и осећа свом уметничком душом. Он виртуозно елегантним гестовима савлађује до најситнијег детаља, али не истиче је ње, технике ради, него се користи њоме да што верније изнесе садржину ове музике, нека ми се дозволи да кажем, најмузикалније музике. Марто се и овде не задржава. Он свира концерте: Бетовена, Менделсона, Вјетана, Бруха, Брамса Чајковског и Рихарда Штрауса, и свуда је велики. Он прво улази у садржину дела, да из њега изнесе сву душу, коју је аутор у своје дело унео и тек на другом месту и не мање успешно, употребљава и споредна средства ради допуне самог дела. Али има једно, што Марто-у привлачи. Он најрадије свира класичну литературу. У њој се он најбоље осећа. Публика, која је имала прилику да чује и која воли уметност ја држим, да је Марто-а осетила да је највећи уметник био, када је на „bis“ после Хегарових валцера одсвирао гавоту *E dur* из Сонате J. C. Баха. Са колико је простоте представио стари баховски стил, који се

данас ретко може чути у извођењу виолиниста не да се описати. У концерту Бруха дао нам је доказа о свој бриљантој техници. Интродукција и *Adagio* ретко ће наћи бољег тумача, јер је широки тон великога виолинисте те вечери достигао снагу, која савлађује и оставља неизгладив утисак. Са пуно елегантности одсвирао је Хегарова два валцера. Не са много музичких претензија али веома допадљиви и са много ефеката написани, дају могућности виолинисти, да покаже сву дискретну технику ритмизирања и пикантног акцентирања. Овде ваља напоменути један поражавајући ефекат, који је Марто извео у првом валцеру, а то је: *rompiccello* у брзим пасажима свирајући их *legato*.

Са сваком тачком расло је и одушевљење код публике. Класичну лепоту *G-ur* романсе од Бетовена, виртуозност фантазије „*Appassionata*“ од Вјетана; племенитост Годаровог „*Adagio pathetique*“ и савршену елеганцију ритма и технике у Сен-Сансовом *Rondo capriccioso* неће моћи нико да заборави, ко је ове вечери умео да слуша високу уметност готово ненадмашног Марто-а. Бурне овације, које су му чињене, доказ су да је наша публика осетила, да је пред њом снажан уметник, — уметник ретког поштења и савршенства. Дуг аплауз био је доказ, да се уживање ове вечери дуго неће заборавити.

Партнер Г. Марто-а био је овог вечера пианиста Г. Шолц. И о њему се може много лепог рећи. Музичар са особитим разумевањем онога што свира. Ово нарочито важи, када прати. Солисту и његове захтеве не напушта ни за један тренутак. Дискретно истиче и наглашава важније моменте у пратњи и врло успешно уме да осенчи и издвоји главне моменте соло инструмента. Г. Шолц има одличну технику. *Rondo op. 1.* од Шопена није могло наћи бољег тумача. Публика је и њега поздравила аплаузом, и он јој се могао захвалити додавши мимо програма још једну пијесу.

Јован Зорко

Југословенска Изложба у Београду.

(2)

У нас су опште уметничке прилике још тако неразвијене, да је уметност и њено развиће, потпуно и само, у рукама државе. Прошлогодишњом Римском Изложбом, изашла је српска уметност први пут пред свет. Успех је познат већ толико, да није потребно о њему опет говорити.

У редовним приликама, држава је приређивач изложба; она је купац, мецена и све остало. Уметници, пак, махом су државни чиновници, — учитељи цртања и „лепог писања“ по гимназијама, а са по осамнаест до двадесет часова недељно. Колико они, који би могли и хтели да

раде, имају времена на расположењу за то, а колико пак моралне и физичке снаге. Свакако да је за поштовање факт, да један тако преоптерећен учитељ доспе ипак, да за сваку изложбу спреми по два три па и више нових радова. Па још кад ти радови издрже утакмицу са радovima светских величина, на једној интернационалној изложби; — онда за цело имамо и сувише разлога, да са нашим уметницима будемо потпуно задовољни.

Па ипак зато, и код најмеродавнијих кругова, о нашим уметницима владају таква мишљења, каква су до пре неколико година владала о глумцима. Постављају им се тутори — махом непогрешни професори разних дисциплина — да о њима, као потпуно незрелом елементу, воде бригу. Да им кажу: како треба радити; кад и како треба изложити; с киме се ваља удружити, а с ким не — па Бога ми, кад се дрзну да имају и сами свога мишљења, и да им припрете малко. Најзад испадне, да је за какву изложбу најзаслужнији тај и тај професор филологије, или какве биолошке или абиолошке групе; успех се већим делом приписује њему, — а уметници? — Па они су и тако најспореднији, кад је говор о уметничкој изложби!

Па ипак, наша уметност мора и биће још дуги низ година упућена на државу. Код наших богаташа, осећај за уметност у опште још је слабо, управо никако развијен; а о каквој потреби за њом, као о каквој ствари без које модеран човек не може живети, не може бити ни говора.

Ако који од наших мецена и купи што, купиће по наговору читавих депутација, и то после приличних мука и других објашњења и ценкања. Под тим притиском, а мало из жеље за репутацијом мецене, откупи се многа ствар у нас, а дотични, место да ужива у том уметничком делу, добија увек грижу савести кад га погледа, и нехотице почне да рачуна интерес на уложени капитал, обешен бесплодно о јексер на зиду.

Не можемо рећи, да и овде нема симпатичнијих изузетака, али они су, на жалост, још и сувише ретки.

Дакле најзад остаје опет Држава и само она. Друго је опет питање, да ли пак они, којима је уметност и њено развиће дато у руке, имају подобности и разумевања за тај, збиља врло деликатан и тежак посао. Често пута ти људу не осећају и не појме уметност, напросто немају воље за њу; а често опет имајући много добре воље, немају разумевања нити рашчишћених појмова о уметности. Ти људи, хоће-неће, морају се потчинити утицајима других и туђем мишљењу, — а онда, вредност њихова рада зависи да ли ће саветодавац бити вредан своје улоге, или не.

У овом случају прибегава се савету наших опробаних естета, који рецепте за уметност држе у џепу. Често пута су ти људи начитани; натучени теоријама; прошли су све велике музеје, и успели су толико: да их можете ставити пред какав бео зид, па ће вам у најпробранијим

сечима и фразама казати толико ствари, лепих, паметних и оправданих, — само о зиду нећете чути ништа. Други пут га ставите пред скултуру, рећи ће вам опет много, али ништа о раду о коме се говори. То су махом људи, који поред све културе и начитаности немају нешто, без чега се не може бити уметнички критичар: — немају осећаја за уметност.

Уз прилично велику фалангу естетичара, придружују се, бројем година, ордењем и титулама велики, уметници. Председници свију уметничких одбора, чланови свих жири-а, и нетражени саветодавци и стараоци залуталог подмлатка.

Ти људи, стари, у уметности преживели, временом прегажени у своје су време нешто урадили и вредели. У недостатку других, они су црпили своју величину. Неки су чак имали и фактичких заслуга за уметност, ако не квалитетом свога рада, а оно можда самим тим, што су на уметности радили. Њихово развиће, у колико га је било, синоним је развића уметности у нас. Они су махом за тај рад награђени, и материјално и титуларно, и орденима и дипломама. Изгледа, да би то требало да им је доста. Својом предусретљивошћу и објективношћу, а највише немешањем ни у какав посао, очували би свој стари реноме и стечено поштовање.

Али, на жалост, није тако. Изгледа, да сујета расте слабљењем квалитета и губљењем савремене вредности. Ти се људи намећу и примају најделикатнијих послова. Поред своје некомпетенције и непријемчивости за модерне погледе и правце, они гаје још и инстинктивну одвратност, извесну малициозност према свему што је за њих ново, макар то данас већ и старо било. Они држе да могу својим ауторитетом спречити силне и снажне таласе младе уметности, која за њих значи потоп и пропаст. Они не могу да разумеју, да је развиће и вечита обнова природни закон. „Старо изумире, мењају се времена, а нов живот избија из руина“, вели највећи немачки песник.

Јака национална тенденција у уметности прекршиће све те препоне, а што тешкоће буду веће — у толико ће победа бити савршенија.

Кад смо баш узели да ређамо редом све наше уметничке недаће, да не заборавимо на крају још једну, која би се могла назвати „професорском епидемијом“ у свим чисто уметничким пословима. Стара је већ изрека: да у нас није нико на своме месту, нити ради онај посао, за који је спремао. И ова „професорска епидемија“ има корен у реченом факту. Свих, већ наведених недаћа има, мало у мањем обиму, у целој свету; али ова професорска, изгледа да је наш специјалитет.

Не зна се од куда, али код нас је некако овладало мишљење, да професори могу све, и знају све; а у уметности су јединоспасавајући и непогрешни!

Предавали они математику, минералологију, зоологију, — а већ о лiteratorима и да се не говори — уметност, сви од реда, имају у малом прсту.

Приређује се изложба у Риму — у одбору су четири професора разних дисциплина. Гради се пројекат програма за уметничку школу — у комисији су два уметника и један професор природних наука. Расписује се конкурс за споменик на Чукур Чесми, — у жири-у професори, али ни један вајар, ваљада с тога, што се цене вајарски послови?! Програм за овај конкурс чак је и састављен толико непотпуно, да се може са приличном сигурношћу тврдити, да га је какав професор саставио. До резултата се ни данас није дошло.

Било би већ крајње време, да се престане са овим професорским култом, бар у уметности. Кад уметници приређују какву изложбу, удружују се или предузму на какав јавни посао, намету им се одмах тутори, махом у професорском облику. Зар онај, који уме да репрезентује себе и земљу пред светом, својим уметничким творевинама, не сме имати толико самосталности, да се сам определи, где ће, с ким и како да изложи своју ствар.

На против, ви, који хоћете да се учините заслужним за уметност, имате широко поље рада за то, али само одреците се утицаја на рад и правац уметника. Старајте се да људима дате времена, средстава и подстрека на рад; дајте им зграду у којој ће моћи, излагати, галерију у коју ћете смештати радове од вредности. Пустите уметнике да кажу шта им треба, шта треба урадити за уметност; а ви се старајте, да код меродавних лица, код богатих људи и међу публиком, изазовете интересовање и љубав према уметности. На тај начин стећи ћете више славе и поштовања самих уметника, него досадањим радом вашим.

Радом и само радом, постићи ће се све, — али нека сваки иде на своје место. Уметници не траже ничега више, но средстава и времена да могу радити, и опредељивати се у својим радњама по својој вољи.

Уметност је код нас, и при овако несрећним приликама, учинила гигантске напретке и понела светско признање. Будимо задовољни њеним успесима, а стварајмо прилике и боље и повољније за уметност, па је несумњиво, да ћемо, са овим уметничким квалитетом који имамо, заузети врло угледно место, не само код нас, но и у свету.

П. Б.

БЕЛЕШКЕ

КЊИЖЕВНОСТ.

Краљ Никола као песник. — У забавном прилогу „Tägliche Rundschau“ листа који излази у Берлину, у броју од 25 и 26 априла по новоме, под насловом: *Краљ Никола црногорски као песник*, изашао је чланак, у коме се врло симпатично говори о поезији краља песника. **Д.**

Буњевачке слике. — Млади буњевачки песник С. Пармачевић добио је места у овом броју. Ми га врло радо прихватамо као преставника онога словенскога племена које је увек до сад било толико отуђено од нас и срдечно поздрављамо његов деби у српској књижевности.

Јанко на чешком. — У додатку недељног броја од 28. т. м. „Народни Листи“, изашла је у чешком преводу „Заклетва“, приповетка Јанка Веселиновића. До сада су преведене у истоме листу још и ове Јанкове приповетке: „Чича Тома“, „Момче“, „Луда Велика“, „Девојка“, „Девојка“, „Добричине“ и „Сврач“. Све ове приповетке превео је г. Вл. Сјача.

Нушић у Хрватској. — Према споруазуму Српске Књижевне Задруге и Матице Хрватске о узвјамном издавању дела из Српско-Хрватске Књижевности, Матица Хрватска у идућем течају својих издања, издаће *Хумореске* Бран. Ђ. Нушића. У књизи ће покрај неких приповедака из збирке *Десет прича*, ући још и приповетке штампане у појединим књижевним листовима и часописима. **В.**

Др. Јувеналис: Приповетке. Нови Сад 1912 г. — Овом збирком приповедака српска библиографија је добила једну нумеру више, а књижевност ништа. Приповетке Др. Јувеналиса су потпуно безразне, безидејне и слабо обрађене. Не знамо ко се крије иза псевдонима али је готово добро учинио што се сакрио. **Ф.**

Дела Јована Ристића-Бечкеречанина. — Радови једног писца из старог доброг времена од 1835—1883 године прикупљени су и издати у Сремским Карловцима. Ту су десет приповедака, две хумореске, једна расправа, три одломка из романа и четири драмска рада. Предговор овом делу написао је г. Веља Рајић. Ту је у неколико речи изнесена биографија Јована Ристића, родољубиво доба у коме је живео као и кратак преглед његовог књижевног рада. Није без интереса поменути *Крваву свадбу*, исто-

ријску приповедку, која је 1886 год. изашла у *Даници*, а по чијој обради изгледа да је рађен и Костићев *Пера Секединац*. Ова дела Ристића-Бечкеречанина лепо илустрију списатеље наше и добра су грађа за историју наше књижевности.

Артур Шоенхауер: О женама. Превео Мил. П. В. Београд. — Данас је већ сваком, образованом човеку познато како је о женама мислио франкфуртски женомрац. Он је тврдио да је уверен како је жена, због некакве кривице у тамној прошлости, проклета чак и од природе. Природа ју је осудила да рађа, и то у мукима да рађа, да свакога месеца, на извесан начин, буде одвратна човеку и да, речју, у свему буде подложна човеку, тој круни свега створања. За њега је, према томе, било савршено природно да жена и духом буде инфериорна. Његово мишљење о женама је данас, када је створена једна дубока психологија о женској природи, исто тако интересантно, као и какво друго егзотично мишљење којег философског особењака.

Мих. Сретеновић: Јетрве. — Мих. Сретеновић издао је нову приповетку под горњим насловом. Приповетка је „слика из сеоског живота“ у жанру ранијих Сретеновићевих приповедака. Приповетка износи седам штампаних табака а цена је књизи 1.20 динара.

НАУКА.

Југословенска енциклопедија. — Као што је познато у издању наше и Југословенске Академије спрема се *Југословенска Енциклопедија*. Значај једне овакве Енциклопедије не треба нарочито истицати. Свако ко је читао страна дела о нашим земљама морао се често пута агранути пред нетачним подацима и обавештењима. Сада ће Енциклопедија изнети стање науке и културе у југословенским земљама. А од ове Енциклопедије до енциклопедијског речника само је један корак. Према извештају секретара Југословенске Академије, 1911 године свршени су пописи: знатних лица за хрватску политичку, црквену и културну историју; попис чланака из области правних наука, арапских, персиских и турских писаца из Босне, Херцеговине, Славоније и Далмације; чланака из политичке и културне историје турског господарства у Босни, Херцеговини, Далмацији, Славонији и Хрватској. Састављен је заједнички попис Југословенске и Српске Академије чланака

о фолклору. Са стране наше Академије довршени су до сада ови пописи: о књижевницима српским и хрватским; о српско-хрватском језику; чланака за географију Црне Горе; о именима главних места, предела, планина и река у Босни и Херцеговини; попис чланака о старим путевима у српским земљама; чланака о историји Србије до 15 века, за стару историју Хума и Зете, за нову историју Србије; попис чланака о српском уставном и друштвеном уређењу.

Исто тако се спремају радови у Љубљани, а покушава се да и Бугари са своје стране допринесу да Енциклопедија буде што потпунија.

Е. Н.

УМЕТНОСТ.

Le Louvre. — Париска књижарница Пјер Лафит почела је, у редакцији инспектора Лепих Вештина, издавати слике највећих уметника које су се до сада брижљиво чувале по великим Музеумима. До сада су већ изишле две свеске. У првој су колорисане слике Бушеа, Рембранта, Давида, Рафајла, Ђорџо Барбарелиа, познатог под именом Ђорџоне. У другој су свесни заступљени Ла Тур, Веласкез, Мени, Ингрес, Жерор До и Нечер. Уза сваку слику додата је кратка и исцрпна напомена о уметнику, његову животу и слици која је ту публикована.

„Le Louvre“ је, како се види у предговору прве свеске, почео излазити да би љубав према сликарству, захваљујући скромној цени ових публикација, могла и у најнижим слојевима народа ухватити корена. Оне, тако исто, чине лепу услугу и овим људима којима није дато да те слике виде у Музеумима.

Концерт Музичке Школе. — Други Концерт Музичке Школе није био добро посећен. Публика, изгледа, чекала је да се загреје барнувском рекламом, или, у шта је тешко веровати, нема интереса за музичко образовање нашег подмлатка.

Наставници Музичке Школе заслужују одиста велику хвалу. Њихов труд, њихова воља и њихова љубав види се на сваком ученику, осећа се при свакој пијеси. Те пијесе, међутим, изгледа, биле су теже, него што треба да буду за ученике који су суделовали на концерту. Најбоље су, нема сумње, или, боље рећи, најистакнутије су биле виолинске тачке. Јечић, захваљујући музичком таленту своје расе као и њезину темпераменту, био је најбољи. У другом делу става Моцартовог Концрта имао је да да тон, а у трећем технику. У другом је, несумњиво, био боље среће. Константиновић дао би, без треме, врло добру тачку. Али она га је, очевидно, омела и он није у свој мери пружио Кристалност Моцартова концерта. Г-ђа Каралћева и овога је пута манифестовала свој лепи талент. Али, из-

гледа, није се довољно вежбала и отуда у првом ставу акорди нису били беспрекорно чисти. Дует је био чист и прецизан, али је отпеван без темперамента.

Трећи Концерт Музичке Школе, нема сумње, још у већој ће мери манифестовати вредност ове школе којом треба да се поносимо и још у већој ће мери показати да један изрод има разлога да са усхићењем гледа у своју будућност, када види како се његова омладина труди да буде културна у потпуном и правом смислу те речи.

ПОЗОРИШТЕ.

Шантићево вече. — У част двадесетпетогодишњице књижевног рада Алексе Шантића, изведено је 25. априла ове године Шантићево вече у нашем Народном Позоришту. Том приликом приказане су Шантићеве драмске слике *Под маглом* и *Хасанагићница* а пре тога Др. Јован Скерлић одржао је конференцију: О српској родољубивој поезији.

Нов редитељ. — Наш сарадник г. Милутић Чекић постављен је Краљевим указом за редитеља Народног Позоришта. Ово је први указни редитељ по новоме закону о Народноме Позоришту.

Као свој први покушај г. Чекић је режирао Јакшићеву *Јелисавету* која је приказивана 21. ов месеца

ДРУШТВА И УСТАНОВЕ.

Југословенска Академија. — 20 марта ове године Југословенска Академија у Загребу одржала је свечану седницу, на којој је прочитан извештај о раду Академије. Седницу је отворио председник *Таде Смичиклас* који је у своме говору одао пошту оснивачу Штросмајеру а затим говорио о раду и значају Академије, која је до сада издала велики број публикација, које се баве свим врстама научног испитивања. Пошто је у најкраћим потезима оцртао рад Академије, добио је реч секретар Др. А. Мушинћ. Он је обавестио скуп о имовини Академије и управљању са њом имовином. Затим је говорио други секретар Академије Др. *Гавро Манојловић*, који је прочитао извештај о књижевноме раду Академије. По томе извештају Академија у 1911 г. издала је четири књиге *Рада*, и то две књиге историјско-филолошког разреда, а две књиге природно-математичког разреда. Покрај *Рада* издате су још и ове књиге: Две књиге *Зборника за народни живот и обичаје јужних Словена*. — *Статути ифиморских градова и оштина*. Библиографички напрег, написао Др. Иво Штрохај. — *Летопис Југословенске Академије за 1900 г. (свеска 25)*. — *Речник хрват-*

ског или српског језика, обрађује Dr. Томо Маретић, Свеска 30. — *Кодекс дипломатикус regni Croatiae, Dalmatie et Slavonie*, сабрао и уредио М. Смичиклас, свеска 9. — *Старине*, књига 33. — *Дела Југословенске Академије*, књига 19. — *Знанствена дела за опћу наобразбу*, књига 5.

Када је свршио секретар са својим извештајем прочитао је г. Владимир Мажуранић своју расправу „Хрватски правно повјесни извори и наша лепа књижевност“.

За тим је закључена свечана седница.

А. В.

Српска Књижевна Задруга. — Деветнаеста годишња скупштина Српске Књижевне Задруге одржана је 15 априла у дворници Треће Београдске Гимназије. Скупштину је отворио председник г. Стојан Новаковић кратким говором у коме је изнео рад Задруге у прошлој години. Пошто су изабрани секретари скупштински, говорио је секретар Задруге г. П. Поповић. Он је прочитао опширан и исцрпан реферат о досадањем раду Задруге и о делима која ће ући у даља задругина издања. Извештај је састављен из два дела, први је о књижевноме раду, а други је о управљању задругом и њеноме имовном стању. У првоме делу је дато објашњење о свакој књизи XX кола напосе, и код сваке књиге секретар је покушао да објасни потребу њену да уђе у издања Задругина.

Једну малу замјерку само. Г. секретар у своме извештају могао је споменути да је Тартарен Тарасканац већ једном био превођен на српски језик (Звезда, 1900 г.) тим

пре што је то учинио за Веренике од Мационија. Пошто је објаснио потребу да поједина дела уђу у 20 коло, г. Поповић је прочитао списак дела, која би имала ући у наредно и идућа кола. Одређено је 15 дела, од којих ће управа одабрати седам за идуће коло. На стечај за оригиналну приповетку јавила су се четири рада, од којих је примљен роман *Нова* г-ђе Јелене Димитријевић. На стечај за списе о српском народу није стигао ниједан спис.

Кроз део свој реферат г. Поповић се дотицао тежње Задруге да и даље ради на учвршћивању веза са Матицом Хрватском. Прошле године је Задруга издала роман Тито Дорчић, и ове спрема Автологију хрватске приповетке у редакцији г. Бранка Дрејслера. Исто тако и Матица Хрватска издаје дела из наше књижевности. Толико о књижевном раду.

О имовном стању реферисао је г. Х. Лилер. Прошло коло штампано је у 11 000 примерака и већином растурено. За ово коло Задруга је добила 56.068, а спрема целог издања кошта 45.425 дин. од које је суме, врло мали део одвојен за хонораре писцима (око 5000 дин.). Данас Књижевна Задруга најмањи хонорар даје. Укупни приход од улога и продаје књига био је 87.089-18 дин.

Ове године Задруга навршује двадесет година свога рада.

Пошто је г. Лилер свршио свој реферат прочитани су остали извештаји и решавано је о буџету. У управни и надзорни одбор изабрана су лица која су и раније била.

Скупштини су присуствовали и изасланици Матице Хрватске.

ГОСПОЂА СА СУНЦОКРЕТОМ

„Звезда“ је била срећна да јој прослављени аутор „Госпође са Сунцокретом“ Кнез Иво Војновић уступи рукопис овога знаменитога дела, који ће почети доносити у деветој својој свесци.

Ако би се јавио довољан број читалаца који би желели имати „Госпођу са Сунцокретом“ у засебној књизи, а то нам писмено изјавили, уредништво ће „Звезде“ радо отштампати онолики број примерака, колико се читалаца буде јавило.

Уредништво
